

De wijziging van IFRS inzake pensioenen en de invloed daarvan op de jaarrekening

Coen Arnold en Gerard van Santen

SAMENVATTING In deze bijdrage wordt verslag gedaan van een onderzoek naar (a) de stand van zaken ten aanzien van de verslaggeving van toegezegd-pensioenregelingen in de jaarrekening op onderwerpen waarop de nieuwe International Accounting Standard 19 Revised 'Employee Benefits' (IAS 19R) wijzigingen aanbrengt, en (b) de mogelijke gevolgen van deze wijzigingen in IAS 19R voor de verslaggeving van pensioenen in de jaarrekening. De nieuwe IAS 19R is verplicht voor boekjaren die aanvangen op of na 1 januari 2013. Het (cumulatief) effect van de overgang naar IAS 19R dient in het openingsvermogen van het vergelijkende boekjaar (1 januari 2012, oftewel eindstand 2011) te worden verwerkt. Voor een inschatting van de verwachte gevolgen van IAS 19R is (daarom) gebruik gemaakt van jaarrekeningen over het boekjaar 2011.

Geconcludeerd wordt dat de grootste invloed van IAS 19R betreft het afschaffen van de 'corridor'-methode en de veelal nadelige impact hiervan op het eigen vermogen. Dit is hiermee dan ook het grootste verschil tussen de grondslagkeuzes onder de huidige IAS 19. De tweede belangrijke invloed is de wijziging in berekening van de nettofinancieringskosten. Effectief betekent deze wijziging dat het verwachte rendement op fondsbeleggingen dient te worden gebaseerd op de voor de bepaling van de pensioenverplichtingen gehanteerde disconteringsvoet. Bij het merendeel van de ondernemingen heeft de wijziging in de basis van de nettofinancieringskosten een negatief effect op het operationele resultaat. Het effect op het operationele resultaat kan overigens gemitigeerd worden door de financiële componenten van de pensioenlasten onder de financiële baten en lasten te presenteren.

In deze bijdrage wordt verder aandacht besteed aan enkele naar verwachting in de Nederlandse pensioencontext relevante wijzigingen in IAS 19R, zoals de toerekening van de werknemersbijdragen en het rekening houden met de limitering van werkgeversbijdragen (indien daar sprake van is). Geconcludeerd is dat uit de onderzochte jaarrekeningen 2011 niet duidelijk is af te leiden wat de impact gaat zijn van vorengenoemde wijzigingen. Wel blijkt uit het onderzoek dat de werknemersbijdragen veelal beperkt van omvang zijn en uit dien hoofde mag worden verwacht dat de impact van de wijziging op de jaarrekening beperkt zal zijn. De impact van de limitering van de werkgeversbijdragen is uit de jaarrekeningen 2011 niet af te leiden, waarschijnlijk mede vanwege de onduidelijkheid over de toepassing van deze bepaling in de praktijk. In de jaarrekeningen 2013 zal dit (mogelijk pas) duidelijk worden.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK Opstellers, gebruikers en controleurs van jaarrekeningen kunnen dit artikel gebruiken om inzicht te krijgen in de stand van zaken van de verwerking en toelichting van toegezegd-pensioenregelingen in de jaarrekening in overeenstemming met IAS 19. Verder kunnen zij met dit artikel een inschatting maken van de impact van de nieuwe IAS 19R op de door hen op te stellen, te gebruiken en te controleren jaarrekeningen op het terrein van toegezegd-pensioenregelingen. Zij kunnen de resultaten vergelijken met de 50 ondernemingen van de Eurostoxx en de 25 ondernemingen van de AEX en waar nodig verbeteringen aanbrengen in de toelichting.

1 Inleiding

Toegezegd-pensioenregelingen kunnen bij veel ondernemingen een belangrijke impact hebben op het resultaat en de solvabiliteit. De verwerking van en informatieverstrekking omtrent toegezegd-pensioenregelingen in de jaarrekening staat dan ook regelmatig in de belangstelling. Een pensioenregeling kwalificeert als een toegezegd-pensioenregeling indien de onderneming actuairiel en/of beleggingsrisico loopt. Voor verslagperiodes die aanvangen op of na 1 januari 2013 (in de meeste gevallen betekent dit met ingang van de jaarrekening 2013) heeft de International Accounting Standards Board (IASB) de regels voor de verwerking van toegezegd-pensioenregelingen ingrijpend gewijzigd. Het doel van het in deze bijdrage beschreven onderzoek is tweeledig: (a) onderzoek naar de stand van zaken ten aanzien van de verslaggeving van toegezegd-pensioenregelingen in de jaarrekening op onderwerpen waarop de nieuwe International Accounting Standard 19 Revised 'Employee Benefits' (IAS 19R) wijzigingen aanbrengt, en (b) de verwachte gevolgen van deze wijzigingen in IAS 19R voor de verslaggeving van pensioenen in de jaarrekening. De nieuwe IAS 19R is verplicht voor boekjaren die aanvangen op of na 1 januari 2013. Het

(cumulatief) effect van de overgang naar IAS 19R dient in het openingsvermogen van het vergelijkende boekjaar (veelal 1 januari 2012, oftewel eindstand 2011) te worden verwerkt. Voor een inschatting van de verwachte gevolgen van IAS 19R is (daarom) gebruik gemaakt van jaarrekeningen over het boekjaar 2011.

Onderzocht zijn de jaarrekeningen van de 50 EU ondernemingen van de Eurostox en de 25 Nederlandse ondernemingen van de AEX. In bijlage 1 is de lijst met onderzochte ondernemingen opgenomen. Een overzicht van de aangetroffen toegezegd-pensioenregelingen is opgenomen in paragraaf 2. Dit artikel behandelt achtereenvolgens de wijziging in de classificatiebepalingen van pensioenregelingen (paragraaf 2), de verwerking van actuariële resultaten (paragraaf 3), de verwerking van lasten over verstreken diensttijd (paragraaf 4), de basis voor de berekening van de financieringskosten (paragraaf 5), de verwerking van inperkingen (paragraaf 6), presentatie en toelichting (paragraaf 7) en enkele naar verwachting in de Nederlandse pensioencontext relevante andere wijzigingen, zoals die in de verwerking van werknemersbijdragen en de verwerking van de limitering van de werkgeversbijdragen (paragraaf 8).

‘Pensioenen’ is een veelbesproken onderwerp in het kader van verslaggeving door ondernemingen die IFRS toepassen. Gepubliceerde resultaten van empirisch onderzoek naar de verslaggeving van toegezegd-pensioenregelingen betreft echter de toepassing van bestaande regelgeving, zoals de huidige IAS 19. Genoemd kan worden het onderzoek van De Feijter en Schoonderbeek in ‘Het Jaar 2007 verslagen’ (2008). Het in ons artikel beschreven onderzoek is in lijn met vorengenoemd artikel maar draagt verder bij aan de literatuur door een inschatting te geven van de invloed van de nieuwe regelgeving inzake pensioenen op de jaarrekening van ondernemingen.

2 Wijziging in de classificatiebepalingen van pensioenregelingen

In paragraaf 2.1 wordt aandacht besteed aan enkele verduidelijkingen die IAS 19R heeft aangebracht in de classificatiebepalingen van pensioenregelingen. Paragraaf 2.2 en 2.3 beschrijven de resultaten van het onderzoek naar de in de onderzochte jaarrekeningen aangetroffen toegezegd-pensioenregelingen, respectievelijk toegezegd-bedrijfstak-pensioenregelingen.

2.1 Wijziging in IAS 19R

Pensioenregelingen dienen volgens IAS 19 (2008) als volgt te worden geclassificeerd (IAS 19.7):

1. Toegezegd-bijdrageregelingen (‘defined contribution plans’-DC). Dit zijn pensioenregelingen waarbij de onderneming vaste (vooraf overeengekomen) premies afdraagt aan een aparte entiteit (een ondernemingspensioenfonds, bedrijfstakpensioenfonds of een levensverze-

keringsmaatschappij) en geen in rechte afdwingbare of feitelijke verplichting (op grond van bij deelnemers geschapen gerechtvaardigde verwachtingen) heeft om verdere bijdragen te betalen indien het fonds/verzekeringsmaatschappij niet over voldoende fondsbeleggingen beschikt.

2. Toegezegd-pensioenregelingen (‘defined benefit plans’-DB). Dit zijn alle andere pensioenregelingen dan toegezegd-bijdrageregelingen.

De classificatie vindt plaats op basis van de inhoud van de formele pensioendocumentatie (in Nederland de pensioenovereenkomst, het pensioenreglement en de uitvoeringsovereenkomst) en de communicatie omtrent de pensioenregeling met de deelnemers aan de pensioenregeling (om te bepalen of sprake is van een feitelijke verplichting).

Uit vorengenoemde voorwaarden voor classificatie (definities) kan worden afgeleid dat het belangrijkste kenmerk van een toegezegd-pensioenregeling is dat de verplichting van de onderneming niet beperkt is tot het voldoen van de vooraf overeengekomen premies, bijvoorbeeld omdat de onderneming verplicht is in de toekomst bij te dragen in vermogenstekorten van het fonds (IAS 19.25). De hoogte van de pensioenuitkeringen die de deelnemers bij hun pensionering ontvangen is dan niet uitsluitend afhankelijk van de door de onderneming betaalde of verschuldigde premies – en eventuele werknemersbijdragen – en de door het fonds of verzekeringsmaatschappij behaalde beleggingsopbrengsten. Als gevolg hiervan ligt er actuariel risico en beleggingsrisico (dat de pensioenuitkeringen meer kosten dan verwacht, of dat de fondsbeleggingen niet zullen volstaan om de verwachte uitkeringen te betalen) bij de onderneming. Om te classificeren als toegezegd-bijdrageregeling dient het actuariële risico en het beleggingsrisico ten laste van de deelnemers (of verzekeringsmaatschappij) te komen. Bij pensioenfondsen zal dan bij onvoldoende omvang van de fondsbeleggingen het herstel moeten plaatsvinden door de uitkeringen aan deelnemers te verlagen, bijvoorbeeld door middel van het verminderen of achterwege laten van toeslagen of door het korten van de aanspraken.

Als voorbeeld van een toegezegd-pensioenregeling noemt IAS 19 (paragraaf 26(a)) een pensioenregeling waarin een vergoedingsformule is opgenomen (die niet beperkt is tot de vastgestelde premies). Een vergoedingsformule kan bijvoorbeeld zijn gebaseerd op diensttijd en/of salarishoogte, zoals: ‘1,75% van het loon van de deelnemer per gewerkt jaar’.

In januari 2012 heeft de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ) een Uiting gepubliceerd (RJ-Uiting 2012-1) waarmee de RJ beoogt om de Nederlandse praktijk steun te bieden voor de toepassing van de in IAS 19R opgenomen bepalingen over classificatie van pensioenregelingen en waarde-

ring van pensioenverplichtingen (zie paragraaf 8). Voor wat betreft de classificatie van pensioenregelingen stelt de Uiting dat in IAS 19R de voorwaarden voor classificatie van pensioenregelingen op twee punten zijn verduidelijkt:

1. IAS 19R.28 (voorheen IAS 19.25) verduidelijkt dat voor de classificatie als toegezegde-bijdrageregeling het niet noodzakelijk is dat de onderneming geen enkel actuair risico en beleggingsrisico loopt (RJ Uiting 2012-1.205). Genoemde risico's moeten 'volledig of nagenoeg volledig' ('in wezen' - 'in substance') voor rekening van de werknemer of de verzekeringsmaatschappij komen, en daarmee 'niet of nauwelijks' voor rekening van de onderneming komen.
2. IAS 19R.29(a) (voorheen IAS 19.26(a)) verduidelijkt dat een in een pensioenregeling opgenomen vergoedingsformule alleen niet direct leidt tot classificatie als toegezegd-pensioenregeling (RJ Uiting 2012-1.206). De werkgever dient daarnaast een contractuele of feitelijke verplichting tot extra bijdragen bij onvoldoende omvang van de fondsbeleggingen te hebben. Is wel sprake van een dergelijke vergoedingsformule, maar heeft de onderneming geen verplichting aan het bedrijfstakpensioenfonds tot extra bijdragen bij onvoldoende omvang van de fondsbeleggingen, dan wordt de regeling onder IAS 19R geclassificeerd als toegezegde-bijdrageregeling. De RJ stelt dat in veel Nederlandse bedrijfstakpensioenregelingen van een dergelijke contractuele of feitelijke verplichting geen sprake is (RJ Uiting 2012-1).

De RJ verwacht dat deze verduidelijkingen in de Nederlandse pensioencontext met name relevant zijn voor bedrijfstakpensioenregelingen. Voor pensioenregelingen ondergebracht bij ondernemingspensioenfonds en verzekeraars wordt verwacht dat de verduidelijkingen vooral een bevestiging zijn van de reeds bestaande praktijk. Gesteld wordt dat een onderneming die is aangesloten bij een bedrijfstakpensioenfonds in Nederland, normaliter geen verplichting heeft tot het voldoen van aanvullende bijdragen als sprake is van een tekort bij het fonds en de actuariële en beleggingsrisico's (derhalve) volledig of nagenoeg volledig bij de deelnemers liggen. Dergelijke bedrijfstakpensioenregelingen zullen onder IAS 19R volgens de RJ daarom veelal classificeren als toegezegde-bijdrageregeling, waar deze voorheen onder IAS 19 mogelijk als toegezegd-pensioenregeling zijn geclassificeerd.

Overigens wordt opgemerkt dat voor bedrijfstakpensioenregelingen die als toegezegd-pensioenregelingen zijn geclassificeerd, zowel IAS 19 als IAS 19R toestaan dat deze regelingen worden verwerkt als ware sprake van toegezegde-bijdrageregelingen (IAS 19.30; IAS 19R.34.148). Voorwaarde is dat de onderneming over onvoldoende informatie beschikt om de als toegezegd-pensioenregeling geclassificeerde bedrijfstakregeling te verwerken overeenkomstig de regels van toegezegd-pensioenregelingen. In deze situatie dient de onderneming wel de in IAS 19 voorgeschre-

ven additionele informatie in de toelichting op te nemen. Een classificatiewijziging van een toegezegde bedrijfstakpensioenregeling die onder IAS 19 verwerkt is als ware sprake van een toegezegde-bijdrageregeling, naar classificatie als toegezegde-bijdrageregeling onder IAS 19R, zal voor de desbetreffende ondernemingen betekenen dat de additionele toelichtingen niet meer specifiek vereist zijn. Echter, in haar Uiting wijst de RJ (2012) er wel op dat een aantal van de toelichtingsvereisten ook bij classificatie als toegezegde bijdrageregeling nog steeds relevant kan zijn.

Voor ondernemingen met onder IAS 19 geclassificeerde en verwerkte toegezegde bedrijfstakpensioenregelingen betekent een gewijzigde classificatie naar toegezegde-bijdrageregeling een belangrijke vereenvoudiging van de verslaggeving inzake pensioenen (in essentie: geen verwerking van een pensioenverplichting en de premie wordt als last verwerkt in de winst-en-verliesrekening - IAS 19R.50-54).

2.2 Toegezegd-pensioenregelingen in de onderzochte jaarrekeningen

Aan de hand van de jaarrekeningen 2011 van de ondernemingen opgenomen in de Eurostoxx- en AEX-index is vastgesteld bij welke ondernemingen sprake is van in de jaarrekening vermelde (één of meerdere) toegezegd-pensioenregelingen. De uitkomsten zijn weergegeven in tabel 1a.

Uit tabel 1a blijkt dat bij 49 (98%) van de 50 onderzochte Eurostoxx-ondernemingen sprake is van een of meer in de jaarrekening verwerkte toegezegd-pensioenregeling(en). Bij de AEX-ondernemingen is dat aantal 23 (92%). De uiteindelijke onderzoekspopulatie is dan voor de Eurostoxx 49 en voor de AEX 23 jaarrekeningen.

2.3 Bedrijfstakpensioenregelingen in de onderzochte jaarrekeningen

Verder is onderzocht in hoeverre de onderzochte ondernemingen in hun jaarrekening melding maken van het in het concern voorkomen van (één of meerdere) bedrijfstakpensioenregelingen. Dit is weergegeven in tabel 1b.

Uit tabel 1b blijkt dat bedrijfstakpensioenregelingen relatief vaker voorkomen bij AEX-fonds (10 ondernemingen, 43% van totaal) dan bij de Eurostoxx-fonds (5 ondernemingen, 10% van totaal). Hierbij dient te worden be-

Tabel 1a Aantal ondernemingen met een toegezegd-pensioenregeling

Index	Eurostoxx		AEX	
	n	%	n	%
n = aantal ondernemingen				
Ondernemingen zonder (één of meer) in de jaarrekening verwerkte toegezegd-pensioenregelingen	1	2%	2	8%
Ondernemingen met (één of meer) in de jaarrekening verwerkte toegezegd-pensioenregeling(en)	49	98%	23	92%
Totaal aantal ondernemingen	50	100%	25	100%

Tabel 1b Aantal ondernemingen met een bedrijfstakpensioenregeling

Index	Eurostoxx		AEX	
	n	%	n	%
n = aantal ondernemingen				
Onderzoekspopulatie	49	100%	23	100%
Bedrijfstakpensioenregeling	5	10%	10	43%
• Waarvan als toegezegde-bijdrageregeling geïnclassificeerd	4	8%	5	22%
• Waarvan als toegezegd-pensioenregeling geïnclassificeerd	1	2%	5	22%
– Waarvan als toegezegd-pensioenregeling verwerkt	-	0%	-	0%
– Waarvan als toegezegde bijdrageregeling verwerkt	1	2%	5	22%

dacht dat in Nederland voor werkgevers in een aantal bedrijfstakken (bijvoorbeeld de metaalnijverheid) een wettelijke plicht bestaat om een pensioenregeling onder te brengen bij het desbetreffende bedrijfstakpensioenfonds. In geen van de onderzochte jaarrekeningen waarin melding wordt gemaakt van het voorkomen van bedrijfstakpensioenregelingen in het concern, worden onder IAS 19 deze ook daadwerkelijk als toegezegd-pensioenregelingen verwerkt. Voor één Eurostoxx-fonds en vijf AEX-fondsen geldt dat zij onder IAS 19 (één of meerdere) bedrijfstakregelingen hebben die als toegezegd-pensioenregeling zijn geïnclassificeerd, maar als toegezegde-bijdrageregeling zijn verwerkt in de jaarrekening. Zoals hiervoor aangegeven, kan voor deze ondernemingen de verduidelijkingen van IAS 19R inzake (met name) bedrijfstakpensioenregelingen betekenen dat ze hun toelichting kunnen vereenvoudigen.

Geen van de ondernemingen heeft in haar toelichting op de invoering van IAS 19R (zie ook paragraaf 9) opgenomen, dat zij verwacht dat de classificatie van pensioenregelingen, anders dan bedrijfstakpensioenregelingen, zullen wijzigen als gevolg van de eerder genoemde wijzigingen. Dit sluit aan op de eerdere stelling dat de desbetreffende verduidelijkingen vooral een bevestiging zijn van de reeds bestaande praktijk.

3 Wijziging in de verwerking van actuariële resultaten

In paragraaf 3.1 worden de methoden van verwerking van actuariële resultaten beschreven die in IAS 19 zijn opgenomen, en de wijziging hieromtrent in IAS 19R. Verder worden de resultaten van het onderzoek naar de door de onderzochte ondernemingen gehanteerde methoden aangegeven. In paragraaf 3.2 en 3.3 wordt verslag gedaan van de resultaten van het onderzoek naar de mogelijke impact van de wijzigingen in IAS 19R omtrent de verwerking van actuariële resultaten, respectievelijk effecten van het activaplafond ('asset ceiling').

3.1 Methodes van verwerking van actuariële resultaten

De brutopensioenverplichting ('defined benefit obligation' – DBO) en de daaraan gerelateerde pensioenkosten, almede indien van toepassing pensioenkosten over verstreken diensttijd (zie paragraaf 4), van toegezegd-pensioenregelingen moeten volgens IAS 19.64 worden bepaald met behulp van een actuariële waarderingsmethode (de zogenaamde 'projected unit credit'-methode). Bij deze methode worden de geschatte pensioenkosten over de totale verwachte diensttijd, op contantewaarde-basis, lineair toegerekend aan de diensttijd van de werknemer.

Hierbij dienen actuariële veronderstellingen inzake bijvoorbeeld toekomstige loonsverhogingen, overlevingsverwachting, disconteringsvoet en rendement op fondsbeleggingen te worden gehanteerd. Aan het einde van het boekjaar vastgestelde afwijkingen tussen de in de berekeningen gehanteerde actuariële veronderstellingen en de werkelijkheid en de nieuwe veronderstellingen, worden aangeduid als actuariële winsten en verliezen. Actuariële winsten en verliezen bevatten tevens het verschil tussen het verwachte en werkelijke rendement op de fondsbeleggingen.

Volgens de huidige IAS 19.92 (2008) kunnen ondernemingen voor toegezegd-pensioenregelingen in feite kiezen uit de volgende drie verwerkingsmethoden van actuariële winsten en verliezen.

1. De 'corridor'-methode, waarbij actuariële resultaten slechts in het resultaat worden opgenomen als deze buiten een bepaalde bandbreedte ('corridor') vallen. Deze bandbreedte is, maximaal, het hoogste bedrag van 10% van de brutopensioenverplichting en 10% van de reële waarde van de fondsbeleggingen, beide bepaald aan het begin van het boekjaar. Het bedrag binnen de 'corridor' wordt – als onderdeel van de nettopensioenpost – opgenomen (uitgesteld) in de balans ('nog in het resultaat te verwerken actuariële resultaten' – 'unrecognised actuarial gains and losses'). Het bedrag buiten de bandbreedte moet systematisch worden verwerkt in de winst-en-verliesrekening over de verwachte resterende diensttijd van de actieve deelnemers aan de regeling, of over een kortere periode (leidend tot snellere verwerking).
2. Onmiddellijke verwerking van (alle) actuariële resultaten in de winst-en-verliesrekening (hierna 'W&V-methode').
3. Onmiddellijke verwerking van (alle) actuariële resultaten in het overzicht van niet-gerealiseerde resultaten (in 'other comprehensive income' – OCI) (hierna 'OCI-methode'). Het overzicht van niet-gerealiseerde resultaten (OCI) werd voorheen aangeduid als 'Statement of Other Recognised Income and Expenses' – SORIE). Veelal wordt dit ook aangeduid als verwerking direct in het eigen vermogen, hoewel technisch deze benaming niet juist is.

De ‘corridor’-methode (zie 1) is door de IASB in IAS 19.95 als mogelijke verwerkingsmethode opgenomen omdat op lange termijn actuariële winsten en verliezen elkaar compenseren. Het is volgens de IASB daarom aanvaardbaar actuariële winsten en verliezen binnen een bandbreedte nog niet te verwerken in de winst-en-verliesrekening en deze te ‘parkeren’ in de balans (als een soort overlopende post als onderdeel van de nettopensoenverplichting (of -actief).

IAS 19R wijzigt de bepalingen inzake de verwerkingswijze van actuariële resultaten, nu aangeduid met herwaarderings (‘remeasurements’). Deze dienen volgens IAS 19R.57 (d) in OCI te worden verwerkt. Vorenstaande betekent dat de mogelijkheid onder IAS 19 (2008) om actuariële resultaten te verwerken via de ‘corridor’-methode (zie 1) en winst-en-verliesrekeningmethode (zie 2) is geschrapt.

Overigens is ook het effect van het activaplafond (‘asset ceiling’) volgens IAS 19R onderdeel van de herwaarderings die in OCI verwerkt dient te worden – verwezen wordt naar paragraaf 3.3.

Om te kunnen nagaan voor welke ondernemingen voren- genoemde wijziging in verband met actuariële resultaten effect heeft en een schatting te kunnen maken van het mogelijke effect op het eigen vermogen en resultaat van de desbetreffende ondernemingen, is in tabel 2 vermeld welke methode voor de verwerking van de actuariële resultaten de onderzochte ondernemingen in 2011 hebben gehanteerd.

Tabel 2 Gehanteerde methode voor verwerking actuariële resultaten

Index	Eurostoxx		AEX	
n = aantal ondernemingen	n	%	n	%
‘Corridor’-methode	19	39%	14	61%
Onmiddellijke verwerking in de winst-en-verliesrekening (W&V-methode)	2	4%	1	4%
Onmiddellijke verwerking in OCI, voorheen SORIE (‘OCI-methode’)	28	57%	8	35%
Totaal	49	100%	23	100%

Uit tabel 2 blijkt dat meer dan de helft (28, oftewel 57% van het totaal) van de Eurostoxx de actuariële resultaten op toegezegd-pensioenregelingen reeds onmiddellijk in OCI verwerkt. In tegenstelling tot de AEX-fondsen, waarvan het merendeel (14, oftewel 61% van het totaal) de corridor- methode hanteert. Een enkele onderneming verwerkt de actuariële resultaten op pensioenregelingen onmiddellijk in de winst-en-verliesrekening. Genoemde wijziging heeft derhalve voor relatief meer ondernemingen in de AEX-index effect dan voor ondernemingen in de Eurostoxx-index.

Om het mogelijke effect van de (in 2009 aangekondigde) wijziging in verwerkingsmethode van actuariële resultaten op jaarrekeningen voorafgaand aan boekjaar 2011 te onderzoeken, is aan de hand van jaarrekeningen 2009 tot en met 2011 nagegaan in welk jaar ondernemingen een eventuele stelselwijziging naar verwerking in het eigen vermogen (SORIE/OCI) hebben doorgevoerd. De informatie is gebaseerd op de verstrekte informatie in de jaarrekeningen 2009 tot en met 2011.

Uit tabel 3 blijkt dat de meeste ondernemingen de overgang naar de OCI-methode al vóór het moment dat de wijziging door de IASB werd aangekondigd (2009) hebben gerealiseerd. Daarnaast valt uit tabel 3 op te maken dat een vijftal Eurostoxx-ondernemingen (en één AEX-fonds) de ‘SORIE/OCI-methode’ al eerder toepaste dan 1 januari 2006, de datum waarop de IASB deze methode aan IAS 19 heeft toegevoegd. Op grond van de wijziging was eerdere toepassing toegestaan (IAS 19.159C). Naar verwachting hebben de meeste ondernemingen de overgang naar de OCI-methode in 2006 gerealiseerd, derhalve voordat een eventuele wijziging naar de ‘OCI-methode’ door de IASB ter sprake werd gebracht in het voortraject van IAS 19R.

Een voorbeeld van een duidelijke toelichting uit de jaarrekening van een Eurostoxx-onderneming die in 2011 is overgestapt van de corridor-methode naar verwerking volgens de OCI-methode (Danone) is in figuur 1a en 1b opgenomen. Figuur 1a geeft de impact van deze overgang op OCI weer. In figuur 1b wordt de impact op het eigen vermogen, waaronder verwerking van het cumulatief effect in het openingsvermogen van het vergelijkende boekjaar, geïllustreerd.

Tabel 3 Overgangsjaar naar de ‘OCI’ (SORIE)-methode

Index	Eurostoxx		AEX	
n = aantal ondernemingen	n	%	n	%
Vóór 2009 , zonder vermelding vanaf welk jaar	19	68%	6	74%
Vóór 2009 , met vermelding vanaf welk jaar:				
2004	3	10%	0	0%
2005	2	7%	1	13%
2006	2	7%	0	0%
2007	1	4%	0	0%
2008	0	0%	0	0%
2009	0	0%	0	0%
2010	0	0%	0	0%
2011	1	4%	1	13%
Totaal	28	100%	8	100%

Figuur 1a Voorbeeld toelichting van de impact van de overgang naar OCI methode op het 'Total comprehensive income'; Danone, Annual financial report, 2011, p. 80

Restatement of the consolidated statement of comprehensive income				
Year ended December 31				
(in € millions)	2010 Reported	Change in accounting principle for retirement obligations and other long-term benefits	Allocation of the acquisition price of Unimilk group's companies	2010 Restated
Net income	2,034	4	2	2,040
Translation adjustments, net of tax	920	(1)		919
Actuarial gains and losses on retirement commitments not recycled to profit or loss, net of tax		(50)		(50)
Revaluation of hedging derivatives, net of tax	13			13
Revaluation of available-for-sale financial assets, net of tax	(277)			(277)
Other comprehensive income, net of tax	1			1
Total other comprehensive income	657	(51)	-	606
Total comprehensive income	2,691	(47)	2	2,646
• Group share	2,506	(47)	1	2,460
• Non-controlling interests	185		1	186

Figuur 1b Voorbeeld toelichting van de impact van de overgang naar OCI methode op het eigen vermogen; Danone, Annual financial report, 2011, p. 83

Restatement of the consolidated statement of changes in equity									
(in € millions)	Issued capital	Additional paid-in capital	Retained earnings	Cumulative translation adjust- ments	Accumula- ted other compre- hensive income	Treasury shares	Group share	Non- controlling interests	Total equity
As of January 1, 2010 - Reported	162	3,596	8,437	(869)	256	(1,027)	10,555	54	10,609
Change in accounting principle for retirement obligations and other long-term benefits					(59)		(59)		(59)
As of January 1, 2010 - Restated	162	3,596	8,437	(869)	197	(1,027)	10,496	54	10,550
As of December 31, 2010 - Reported	162	3,627	9,344	31	(8)	(1,216)	11,940	47	11,987
Change in accounting principle for retirement obligations and other long-term benefits			4	(1)	(109)		(106)		(106)
Allocation of the acquisition price of Unimilk group's companies			(97)				(97)		(97)
As of December 31, 2010 - Restated	162	3,627	9,251	30	(117)	(1,216)	11,737	47	11,784

3.2 Impact van de afschaffing van de 'corridor'-methode

Volgens de overgangsbepalingen van IAS 19R.172-174 is het beëindigen van de corridor een stelselwijziging die retrospectief verwerkt moet worden. Dit houdt in dat het cumulatief effect van de stelselwijziging wordt verwerkt in het beginvermogen van het vergelijkend cijfer, derhalve het beginvermogen van vergelijkend boekjaar 2012, indien er sprake is van één jaar aan vergelijkende cijfers en eerste toepassing in 2013 (boekjaar = kalenderjaar).

De impact op de jaarrekening van ondernemingen die de corridor toepassen, is onder te verdelen in:

- Een eenmalig effect waarbij de actuariële resultaten binnen de corridor vrijvallen en direct in het beginvermogen van het vergelijkend boekjaar (2012) worden ver-

werkt. De hoogte van de pensioenverplichting of -actief wijzigt hierdoor.

- Een jaarlijks effect op de winst-en-verliesrekening door het vervallen van de amortisatie van de actuariële resultaten.
- Een jaarlijks effect op OCI en eigen vermogen door de directe opname van actuariële resultaten in het overzicht van niet-gerealiseerde resultaten. De volatiliteit in OCI, eigen vermogen en balans wordt hierdoor logischerwijze groter.

In tabel 4 is het effect op het beginvermogen van het vergelijkend boekjaar 2012, van het vervallen van de corridor vermeld in een absoluut cumulatief bedrag (gesplitst naar positief en negatief) voor de totale onderzoekspopu-

latie en per afzonderlijke onderneming als percentage van het eigen vermogen en totaal vermogen. In de tabel zijn enkel ondernemingen opgenomen die de 'corridor'-methode toepassen. Het (latente) belastingeffect op deze wijziging is hierin niet opgenomen, omdat dit niet voldoende eenduidig uit de desbetreffende jaarrekeningen was af te leiden.

Uit tabel 4 kan worden geconcludeerd dat in totaal het vervallen van de corridor een negatief effect heeft op het eigen vermogen. Dit negatieve effect op het eigen vermogen is voor de AEX in absolute termen (totale cumulatieve effect 23 miljard Euro negatief) groter dan voor de Eurostoxx (totale cumulatieve effect 15 miljard Euro negatief). Op individueel niveau is de impact negatief zowel bij het merendeel (15 gevallen ofwel 78%) van de Eurostoxx-ondernemingen als bij het merendeel (12 gevallen ofwel 86%) van de AEX-ondernemingen die de corridor toepassen. Dit komt vooral voort uit de significante actuariële verliezen die zijn geleden als gevolg van dalende rentes, langere levensverwachtingen en slechte beleggingsrendementen.

De positieve impact blijft onder 5% van het eigen vermogen. Echter, het negatieve effect is bij twee Eurostoxx- (10%) en zeven AEX-ondernemingen (50%), die de corridor toepassen, groter dan 5% waarvan bij één Eurostoxx-onderneming (5%) en drie AEX-ondernemingen (21%) zelfs

groter dan 10%. Bij één AEX-onderneming (7%) daalt het eigen vermogen meer dan 200% en wordt het eigen vermogen hierdoor negatief. Deze wijzigingen kunnen derhalve een belangrijke negatieve invloed hebben op bijvoorbeeld solvabiliteitsratio's, hetgeen consequenties kan hebben voor de financieringsafspraken met de bank.

Tabel 5a geeft een schatting van het effect op het resultaat weer van het vervallen van de amortisatie van actuariële resultaten in een absoluut totaalbedrag voor de totale onderzoekspopulatie en per afzonderlijke onderneming als percentage van het resultaat. Het betreft enkel ondernemingen die de 'corridor'-methode toepassen. Het effect is geschat vóór belastingen. Tabel 5a toont de hypothetische situatie dat in 2011 de corridor al niet meer mocht worden toegepast.

Uit tabel 5a blijkt op totaalniveau een positieve impact op het resultaat van het vervallen van de corridor dat bij de AEX groter is dan bij de Eurostoxx. Het positief effect is bij één Eurostoxx-onderneming (5%) en bij twee AEX-ondernemingen (14%), die de corridor toepassen, zelfs meer dan 10%, waarvan één AEX-onderneming (7%) zelfs een resultaatstijging zou hebben van 23% (uitgaande van de cijfers over 2011). Bij één Eurostoxx-onderneming (5%) en drie AEX-ondernemingen (21%), die de corridor toepassen,

Tabel 4 Effect van het vervallen van de corridor op het beginvermogen van vergelijkend boekjaar 2012

Index	Eurostoxx		AEX	
Cumulatieve vrijval van ongerealiseerde actuariële resultaten ten gunste van eigen vermogen voor de totale onderzoekspopulatie (in miljoenen Euro), te splitsen in:	-15.432		-23.267	
• Cumulatieve vrijval van positieve actuariële resultaten	783		486	
• Cumulatieve vrijval van negatieve actuariële resultaten	-16.215		-23.753	
Als % van het eigen vermogen (x); het aantal ondernemingen (n) onderverdeeld naar klasse	n	%	n	%
1% < x ≤ 5%	2	11%	0	0%
0% < x ≤ 1%	2	11%	2	14%
-1% < x ≤ 0%	8	42%	3	21%
-5% < x ≤ -1%	5	26%	2	14%
-10% < x ≤ -5%	1	5%	4	30%
x ≤ -10%	1	5%	3	21%
Totaal	19	100%	14	100%
Als % van het totaal vermogen (y); het aantal ondernemingen onderverdeeld naar klasse	n	%	n	%
0% < y ≤ 1%	4	21%	2	14%
-1% < y ≤ 0%	12	63%	4	29%
-5% < y ≤ -1%	3	16%	7	50%
-10% < y ≤ -5%	0	0%	0	0%
y ≤ -10%	0	0%	1	7%
Totaal	19	100%	14	100%

Tabel 5a Effect op het resultaat van het vervallen van de 'corridor'-methode (uitgaande van cijfers over 2011)

Index	Eurostoxx		AEX	
Effect van het vervallen van amortisatie van actuariële resultaten op het resultaat voor de totale onderzoekspopulatie (in miljoenen Euro)	863		964	
Als % van het resultaat uit voortgezette activiteiten vóór belastingen (z): het aantal ondernemingen (n) onderverdeeld naar klasse	n	%	n	%
$z > 10\%$	1	5%	2	14%
$5\% < z \leq 10\%$	0	0%	1	7%
$1\% < z \leq 5\%$	4	21%	4	29%
$0\% < z \leq 1\%$	13	69%	4	29%
$-1\% < z \leq 0\%$	0	0%	3	21%
$-5\% < z \leq -1\%$	1	5%	0	0%
Totaal	19	100%	14	100%

is de impact negatief, waarvan bij één Eurostoxx-onderneming met min 2,4%.

Het jaarlijks effect op OCI en het eigen vermogen door de wijziging van IAS 19R is moeilijk te voorspellen. Dit is afhankelijk van de veronderstellingen van de onderneming en de daadwerkelijke ontwikkelingen in de markt en van de demografische gegevens. De historie van actuariële resultaten bij een onderneming geeft enige indicatie van het mogelijk effect op OCI en eigen vermogen in de toekomst. Tabel 5b geeft een indicatie van de jaarlijkse impact op het eigen vermogen op basis van de actuariële resultaten over 2011. Dit is weergegeven als absoluut bedrag aan actuariële resultaten over 2011 gesplitst in positieve en negatieve resultaten voor de totale onderzoekspo-

pulatie en per afzonderlijke onderneming als percentage van het eigen vermogen. Het belastingeffect is buiten beschouwing gelaten. Er is een splitsing opgenomen tussen de ondernemingen die de OCI- of W&V-methode toepassen in 2011 en ondernemingen die de 'corridor'-methode toepassen in 2011. De 'OCI-methode' en 'W&V-methode' zijn bij elkaar opgeteld, omdat het effect hiervan op het eigen vermogen identiek is. Enkel de classificatie van beide methoden onder OCI respectievelijk resultaat is verschillend.

Uit tabel 5b kan worden geconcludeerd dat bij het merendeel van de ondernemingen (36 Eurostoxx- en 14 AEX-ondernemingen) de actuariële resultaten over 2011 negatief zijn en kleiner zijn dan 5% van het eigen vermogen. Het

Tabel 5b Jaareffect van actuariële resultaten op het eigen vermogen na vervallen corridormethode (uitgaande van cijfers over 2011)

Index	Eurostoxx				AEX			
Methode van verwerking van actuariële resultaten:	OCI- of W&V-methode in 2011		Corridor-methode in 2011		OCI- of W&V-methode in 2011		Corridor-methode in 2011	
Actuariële resultaten over 2011 voor de totale onderzoekspopulatie (in miljoenen Euro), te splitsen in:	-16.769		-2.974		-2.702		-5.914	
Positieve actuariële resultaten over 2011	990		2.404		3		2.360	
Negatieve actuariële resultaten over 2011	-17.759		-5.378		-2.705		-8.274	
Het actuariële resultaat 2011 als % van het eigen vermogen (x): het aantal ondernemingen (n) onderverdeeld naar klasse	n	%	n	%	n	%	n	%
$1\% < x \leq 5\%$	1	3%	1	5%	0	0%	2	14%
$0\% < x \leq 1\%$	3	10%	4	21%	1	11%	2	14%
$-1\% < x \leq 0\%$	11	37%	11	58%	1	11%	4	29%
$-5\% < x \leq -1\%$	11	37%	3	16%	5	56%	4	29%
$-10\% < x \leq -5\%$	2	6%	0	0%	1	11%	1	7%
$x \leq -10\%$	2	6%	0	0%	1	11%	1	7%
Totaal	30	100%	19	100%	9	100%	14	100%

verschil tussen ondernemingen die de corridormethode toepassen in 2011 en ondernemingen die dat in 2011 niet doen (OCI- of W&V-methode) is beperkt. Het is opvallend dat bij de Eurostoxx-ondernemingen die de corridormethode toepassen het effect op het eigen vermogen zelfs relatief kleiner is dan bij Eurostoxx-ondernemingen die de OCI- of W&V-methode hanteren, terwijl een omgekeerde uitslag verwacht zou worden. Immers de corridormethode beperkt de volatiliteit van het eigen vermogen het meest waardoor de verwachting zou zijn dat ondernemingen die de corridormethode kiezen ook de meeste volatiliteit in het eigen vermogen zouden hebben als de corridormethode niet meer wordt toegepast.

Onder de Eurostoxx-ondernemingen die de OCI methode gebruiken, is één onderneming die tevens een AEX-onderneming is, en één Eurostoxx-onderneming uit Duitsland, waarvan de negatieve impact op het eigen vermogen 11% respectievelijk 18% is. Daarentegen is van de AEX-ondernemingen het effect op het eigen vermogen van de ondernemingen die de corridor toepassen relatief iets groter dan van de ondernemingen die de OCI- of W&V-methode hanteren in 2011. Bij één AEX-onderneming die in 2011 nog de corridor gebruikt, bedraagt het actuaireel verlies ten opzichte van het eigen vermogen zelfs 26%.

3.3 Impact van verwerking van het effect van het activaplafond op OCI

In de situatie dat er een surplus op een pensioenregeling ontstaat ofwel de reële waarde van de fondsbeleggingen groter is dan de contante waarde van de pensioenaanspraken, wordt volgens IAS 19.58-58B bepaald of dit bedrag wel geactiveerd mag worden. Het te activeren bedrag mag niet hoger zijn dan het activaplafond ('asset ceiling') die bepaald wordt door de som te nemen van:

- het op balansdatum nog niet in het resultaat verwerkte bedrag aan negatieve actuariële resultaten (binnen de corridor) en nog aan volgende boekjaren toe te rekenen lasten over verstreken diensttijd; en
- de contante waarde van economische voordelen waarover de rechtspersoon de beschikkingmacht heeft omdat een redelijke waarschijnlijkheid bestaat dat de economische voordelen in de vorm van terugbetalingen uit de regeling of in de vorm van toekomstige premiereductie ten goede zullen komen aan de rechtspersoon.

Zoals vermeld in paragraaf 3.1, zullen door het vervallen van de 'corridor'-methode geen negatieve actuariële resultaten meer als pensioenvordering worden opgenomen. Daarnaast is ook het activeren van nog niet verwerkte lasten over verstreken diensttijd niet meer toegestaan (zie verder paragraaf 4). Daarmee wordt het activaplafond en derhalve de pensioenvordering lager en zal deze laatste enkel nog bestaan uit het daadwerkelijke positieve verschil tussen de fondsbeleggingen en de pensioenaanspraken voor zover de onderneming recht heeft op dit surplus

(IAS 19R.64-65). Het effect van verlaging van het activaplafond is veelal niet afzonderlijk uit de jaarrekeningen 2011 op te maken, omdat het is verwerkt in het totale effect van het vervallen van de corridor (zie paragraaf 3.2) en het totale effect van het vervallen van ongerealiseerde lasten over verstreken diensttijd (zie paragraaf 4).

Het surplus dat boven het activaplafond uitkomt, wordt onder de huidige IAS 19 bij toepassing van de 'corridor'- of 'W&V-methode' geboekt in het resultaat en bij toepassing van de OCI-methode in OCI. Onder IAS 19R.57 (d) dient dit bedrag, uitgezonderd het rente-effect (zie paragraaf 5.2), direct in OCI te worden verwerkt.

Tabel 6 geeft een schatting van de gevolgen voor het resultaat van het verwerken van het effect van het activaplafond in OCI in een absoluut bedrag voor de totale onderzoekspopulatie en per afzonderlijke onderneming als percentage van het resultaat en OCI. Hierbij is uitgegaan van de cijfers in de jaarrekening 2011. Het betreft enkel ondernemingen die de corridormethode toepassen. Tabel 6 toont de hypothetische situatie dat in 2011 het effect van het activaplafond al via OCI wordt verwerkt.

Uit tabel 6 blijkt dat de impact op het resultaat van het boeken van het effect van het activaplafond in OCI in plaats van in de winst-en-verliesrekening relatief gering is. Immers bij 95% (18 gevallen) van de Eurostoxx- en 93% (13 gevallen) van de AEX-ondernemingen die de corridor toepassen, ligt de impact hiervan op het resultaat tussen de 0% en min 1%. Bij één AEX-onderneming (7%) die de corridor toepast, is het effect op het resultaat meer dan 5% (6,5%) met een negatief effect op OCI van 2%. Bij twee Eurostoxx-ondernemingen (10%) die de corridor toepassen, is de positieve impact op OCI groter dan 5% waarvan in één geval 12,5%.

4 Wijziging van de verwerking van lasten over verstreken diensttijd

Indien een pensioenregeling wordt aangepast of geïntroduceerd ontstaan doorgaans lasten over reeds verstreken diensttijd (deze kunnen ook negatief zijn resulterend in een bate). Deze lasten over verstreken diensttijd ('past service cost') worden gedefinieerd als de toename (of afname) van de contante waarde van toegekende pensioenaanspraken over de diensttijd tot aan het begin van het lopende boekjaar uit hoofde van de invoering of aanpassingen van de regeling in het lopende boekjaar (IAS 19.7). Lasten over verstreken diensttijd kunnen een voorwaardelijk karakter hebben, bijvoorbeeld omdat ze afhankelijk zijn gesteld van de voortzetting van het dienstverband over een bepaald aantal jaren.

De huidige IAS 19 (paragraaf 96-101) schrijft voor dat lasten over verstreken diensttijd die voorwaardelijk zijn, lineair in het resultaat worden geboekt over de periode die

Tabel 6 Gevolgen voor het resultaat van de verwerking van het effect van het activaplafond direct in OCI (uitgaande van cijfers over 2011)

Index	Eurostoxx		AEX	
Impact van het vervallen van effect van het activaplafond op het resultaat voor de totale onderzoekspopulatie (in miljoenen Euro)	-51		2	
Als % van het resultaat uit voortgezette activiteiten vóór belastingen (z): het aantal ondernemingen (n) onderverdeeld naar klasse	n	%	n	%
$5\% < z \leq 10\%$	0	0%	1	7%
$1\% < z \leq 5\%$	0	0%	0	0%
$0\% < z \leq 1\%$	1	5%	0	0%
$-1\% < z \leq 0\%$	18	95%	13	93%
totaal	19	100%	14	100%
Als % van OCI (w): het aantal ondernemingen onderverdeeld naar klasse	n	%	n	%
$w > 10\%$	1	5%	0	0%
$5\% < w \leq 10\%$	1	5%	0	0%
$1\% < w \leq 5\%$	1	5%	0	0%
$0\% < w \leq 1\%$	1	5%	1	7%
$-1\% < w \leq 0\%$	15	80%	12	86%
$-5\% < w \leq -1\%$	0	0%	1	7%
Totaal	19	100%	14	100%

begint in het jaar waarin de invoering of aanpassing van de regeling heeft plaatsgevonden en eindigt in het jaar waarin de aanspraken onvoorwaardelijk worden. Lasten over verstreken diensttijd die meteen onvoorwaardelijk zijn, worden onmiddellijk in het resultaat verwerkt. Onder IAS 19R.99-108 is amortisatie van lasten over verstreken diensttijd niet meer mogelijk en worden deze direct in het resultaat verwerkt, ook als ze nog voorwaardelijk zijn.

Volgens de overgangsbepalingen van IAS 19R.172-174 is het beëindigen van de amortisatie van lasten over verstreken diensttijd een stelselwijziging die retrospectief verwerkt moet worden. Dit houdt in dat het cumulatief effect hiervan wordt opgenomen in het beginvermogen van het vergelijkend cijfer, in dit geval het beginvermogen van vergelijkend boekjaar 2012.

De impact op de jaarrekening van ondernemingen die voorwaardelijke lasten over verstreken diensttijd hebben, is onder te verdelen in:

- Een eenmalig effect waarbij de nog niet verwerkte lasten over verstreken diensttijd vrijvallen en direct in het beginvermogen van het vergelijkend boekjaar (2012) worden verwerkt. De hoogte van de pensioenverplichting of -actief wijzigt hierdoor.
- Een jaarlijks effect op de winst-en-verliesrekening door het vervallen van de amortisatie van de lasten over verstreken diensttijd.

- Een jaarlijks effect op de winst-en-verliesrekening door de directe opname van lasten over verstreken diensttijd in het resultaat. De volatiliteit van het resultaat wordt hierdoor groter.

In tabel 7 is het effect op het beginvermogen van het vergelijkend boekjaar 2012 van het vervallen van de ongerealiseerde lasten over verstreken diensttijd vermeld in een absoluut cumulatief bedrag voor de totale onderzoekspopulatie en per afzonderlijke onderneming als percentage van het eigen vermogen en totaal vermogen. Nota bene het belastingeffect is hierin niet verwerkt.

Uit tabel 7 blijkt dat bij het merendeel van zowel de Eurostoxx als AEX-ondernemingen de impact van het vervallen van de ongerealiseerde lasten over verstreken diensttijd relatief klein is en niet meer bedraagt dan 1% van het eigen vermogen en totaal vermogen. Bij de meeste ondernemingen zijn de gevolgen voor het eigen vermogen negatief (tussen 0 en -1%), maar bij negen Eurostoxx- (18%) en bij drie AEX-ondernemingen (13%) is het effect positief (tussen 0 en 1%). Bij één AEX-onderneming (4%) is het effect op het eigen vermogen meer dan 1%, namelijk min 2,5%.

Tabel 8 geeft een schatting van het effect op het resultaat weer van het vervallen van de amortisatie van lasten over verstreken diensttijd in een absoluut bedrag voor de totale onderzoekspopulatie en per afzonderlijke onderneming als percentage van het resultaat. Hierbij is uitgegaan van

Tabel 7 Effect van het vervallen van ongerealiseerde lasten over verstreken diensttijd op het beginvermogen van vergelijkend boekjaar 2012

Index	Eurostoxx		AEX	
Cumulatieve vrijval van ongerealiseerde lasten over verstreken diensttijd ten laste van eigen vermogen voor de totale onderzoekspopulatie (in miljoenen Euro)	-574		-209	
• Cumulatieve vrijval van positieve ongerealiseerde lasten over verstreken diensttijd	-708		-226	
• Cumulatieve vrijval van negatieve ongerealiseerde lasten (bate) over verstreken diensttijd	134		17	
Als % van het eigen vermogen (x): het aantal ondernemingen (n) onderverdeeld naar klasse	n	%	n	%
0% < x ≤ 1%	9	18%	3	13%
-1% < x ≤ 0%	40	82%	19	83%
-5% < x ≤ -1%	0	0%	1	4%
Totaal	49	100%	23	100%
Als % van het totaal vermogen (y): het aantal ondernemingen (n) onderverdeeld naar klasse	n	%	n	%
0% < y ≤ 1%	9	18%	3	13%
-1% < y ≤ 0%	40	82%	20	87%
Totaal	49	100%	23	100%

de cijfers in de jaarrekening 2011. Het effect is geschat voor belastingen. Tabel 8 toont de hypothetische situatie dat in 2011 de lasten over verstreken diensttijd al niet meer uitgesmeerd mochten worden.

Tabel 8 toont dat de gevolgen voor het resultaat van het vervallen van de amortisatie van lasten over verstreken diensttijd voor de meeste ondernemingen (98% van de Eurostoxx- en 92% van de AEX-ondernemingen) relatief gering zijn (minder dan 1% van het resultaat). Enkel voor één Eurostoxx-onderneming (2%), die tevens een AEX-onderneming (4%) is, is het positieve effect hiervan 2,4% van het resultaat voor belastingen. Voor één andere AEX-onderneming (4%) is de positieve impact op het resultaat zelfs 6%.

Echter, dit positieve effect op het resultaat zal in toekomstige jaren teniet worden gedaan in geval zich weer lasten over verstreken diensttijd zullen voordoen. Deze lasten zullen dan in één keer in de winst-en-verliesrekening worden verwerkt. De jaarlijkse impact op het resultaat in toekomstige jaren van het direct boeken van de lasten over verstreken diensttijd is moeilijk te voorspellen. De historie van voorwaardelijke lasten over verstreken diensttijd bij een onderneming geeft enige indicatie van het mogelijk effect op het resultaat in de toekomst. Overigens is de verwachting dat de lasten over verstreken diensttijd steeds vaker negatief zullen zijn als gevolg van versobering van pensioenregelingen en derhalve tot een bate zullen leiden.

Tabel 8 Effect op het resultaat van vervallen van amortisatie lasten over verstreken diensttijd (uitgaande van cijfers over 2011)

Index	Eurostoxx		AEX	
Effect van het vervallen van amortisatie van lasten over verstreken diensttijd op het resultaat voor de totale onderzoekspopulatie (in miljoenen Euro)	153		79	
Als % van het resultaat uit voortgezette activiteiten voor belastingen (z): het aantal ondernemingen (n) onderverdeeld naar klasse	n	%	n	%
5% < z ≤ 10%	0	0%	1	4%
1% < z ≤ 5%	1	2%	1	4%
0% < z ≤ 1%	17	35%	3	13%
-1% < z ≤ 0%	31	63%	18	79%
Totaal	49	100%	23	100%

5 Wijziging in de basis voor de berekening van de financieringskosten

In paragraaf 5.1 wordt ingegaan op de onder IAS 19 voorgeschreven wijze van bepaling van het aan toegezegd-pensioenregelingen verbonden financieringsresultaat, en wordt de wijziging hieromtrent in IAS 19R beschreven. Paragraaf 5.2 bevat de resultaten van het onderzoek naar de mogelijke impact van de wijziging op het resultaat van de onderzochte ondernemingen met een toegezegd-pensioenregeling.

5.1 Gehanteerde disconteringsvoeten en verwacht rendement

Volgens de huidige IAS 19.61-62 (2008) dienen ondernemingen de interestkosten over de brutopensioenverplichting (contante waarde van de pensioenaanspraken, 'defined benefit obligation' - DBO) op te nemen in de winst-en-verliesrekening. De interestkosten worden bepaald door de brutopensioenverplichting te vermenigvuldigen met de disconteringsvoet. De disconteringsvoet dient volgens IAS 19.78 te worden bepaald door het marktrendement te nemen op hoogwaardige ondernemingsobligaties over de verwachte looptijd van de verplichting. IAS 19 kent geen specifieke uitwerking van het begrip 'hoogwaardige ondernemingsobligaties', maar in de praktijk worden hieronder doorgaans ondernemingsobligaties met een rating van minimaal AA verstaan (KPMG, Insights into IFRS, p. 931). Bekend is dat in de praktijk verschillende benaderingen worden gehanteerd (waaronder Iboxx, Bloomberg) om de disconteringsvoet te bepalen.

Naast interestkosten wordt in de winst-en-verliesrekening het verwachte rendement op de fondsbeleggingen (als bate) verwerkt (IAS 19.106). Dit verwachte rendement wordt gebaseerd op de rendementsverwachtingen van de markt op de fondsbeleggingen over de gehele looptijd van de gerelateerde brutopensioenverplichting. Het verschil tussen het in de winst-en-verliesrekening opgenomen verwachte rendement en het werkelijke rendement op de fondsbeleggingen wordt aangemerkt als actuariële resultaten. Deze worden volgens de door de onderneming gehanteerde methode voor de verwerking van actuariële resultaten in de jaarrekening verwerkt (zie paragraaf 3).

IAS 19 schrijft niet voor in welke regel in de winst-en-verliesrekening het financieringsresultaat (interestkosten en verwacht rendement) moet worden opgenomen. De netto financieringslast (-bate) kan derhalve worden gepresenteerd als onderdeel van de personeelslasten in de operationele baten en lasten. Presentatie van de nettofinancieringslast (-bate) in de financiële baten en lasten is ook toegestaan. De onderneming dient in overeenstemming met IAS 8 wel van jaar tot jaar een consistente presentatiewijze te hanteren. In dit kader wordt verder verwezen naar paragraaf 7.1, waar de uitkomsten van het onderzoek zijn opgenomen naar de door de onderzochte ondernemingen gehanteerde presentatiewijzen van de nettofinancieringslasten (-baten).

Tabel 9a geeft een overzicht van de door de onderzochte ondernemingen gehanteerde gemiddelde disconteringsvoeten en verwacht rendement op de fondsbeleggingen. De disconteringsvoet is in veel gevallen bepaald door in de winst-en-verliesrekening verwerkte interestkosten te relateren aan de brutopensioenverplichting aan het begin van het boekjaar. Het verwacht rendement is in veel gevallen bepaald door het in de winst-en-verliesrekening verwerkte rendement (bate) te relateren aan de fondsbeleggingen aan het begin van het boekjaar. Hoewel disconteringsvoet en verwacht beleggingsrendement in jaarrekeningen wel worden toegelicht, zijn dit niet altijd gewogen gemiddelde percentages, en is de hiervoor genoemde methode nauwkeuriger. Verder zijn in een aantal specifieke situaties de in de jaarrekening vermelde percentages (bijvoorbeeld omdat gedurende het jaar inperkingen – zie paragraaf 6 – hebben plaatsgevonden) gehanteerd.

Uit tabel 9a kan worden afgeleid dat van de Eurostoxx-fondsen relatief de meeste (totaal 16) ondernemingen (33%) een disconteringsvoet hanteren tussen de 4,5 en 5%, terwijl relatief de meeste (8) AEX-fondsen (35%) een disconteringsvoet hanteren tussen de 5 en 5,5%. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat AEX-fondsen pensioenverplichtingen hebben met een relatief langere looptijd dan de pensioenverplichtingen van Eurostoxx-fondsen. Dit kan tevens beïnvloed worden door de geografische spreiding van de desbetreffende regelingen. Verder kunnen verschillen ontstaan omdat er in de praktijk, zoals aangegeven, verschillende benaderingswijzen worden gehanteerd om de disconteringsvoet vast te stellen. Wij hebben dit niet specifiek kunnen vaststellen aan de hand van de onderzochte jaarrekeningen, omdat hiervoor in de meeste jaarrekeningen niet voldoende informatie is opgenomen (zie paragraaf 7.2).

Voor wat betreft het verwachte rendement blijkt dat van de Eurostoxx-fondsen relatief de meeste (10) ondernemingen (20%) een verwacht rendementspercentage hanteren tussen de 5 en 5,5%, terwijl relatief de meeste (6) AEX-fondsen (26%) een duidelijk hoger verwacht rendementspercentage hanteren tussen van tussen de 6 en 6,5%. Een mogelijke verklaring hiervoor kan het verschil in looptijd van de pensioenverplichtingen zijn (zie hiervoor), oftewel de periode waarover het verwacht rendement wordt bepaald. Verder kan een verklaring zijn een verschil in mix van fondsbeleggingen, waarbij AEX-fondsen mogelijk relatief gezien meer in aandelen (die op lange termijn naar verwachting hoger renderen dan vastrentende waarden) dan in vastrentende waarden beleggen. In een beperkt aantal jaarrekeningen is over de beleggingsmix van fondsbeleggingen informatie opgenomen en daarom is deze veronderstelling aan de hand van de onderzochte jaarrekeningen niet te onderbouwen.

In tabel 9b is een overzicht gegeven van bij de onderzochte ondernemingen geconstateerde afwijkingen tussen het verwachte rendementspercentage en de disconteringsvoet.

Uit tabel 9b blijkt dat bij 3 Eurostoxx-fondsen (6%) en bij de AEX-fondsen 2 (9%) de gehanteerde disconteringsvoet voor de interestkosten gelijk is aan het percentage verwacht rendement op de fondsbeleggingen. Een dergelijke benadering (gelijkstelling) is niet ongebruikelijk voor toegezegd-pensioenregelingen die zijn ondergebracht bij een verzekeraar.

In totaal hanteren 37 Eurostoxx-ondernemingen (76%) een verwacht rendementpercentage dat hoger is dan de disconteringsvoet; voor de AEX-fondsen is dat aantal 15 (65%). Voor meer dan de helft van het aantal onderzochte ondernemingen (Eurostoxx 54% en AEX 61%) is de afwijking tussen het verwacht rendement en disconteringsvoet beperkt tot tussen de 1,0 en min 0,5%. Vorengenoemde constatering zijn van belang in verband met een wijziging in IAS 19R in de basis waarop de (netto)financieringskosten worden berekend (zie paragraaf 5.2).

Tabel 9a Gehanteerde disconteringsvoeten en verwacht rendement

Index	Disconteringsvoet				Verwacht rendement			
	Eurostoxx		AEX		Eurostoxx		AEX	
n = aantal ondernemingen x = disconteringsvoet, respectievelijk verwacht rendement	n	%	n	%	n	%	n	%
$x > 6,5\%$	1	2%	3	13%	8	17%	3	13%
$6\% < x \leq 6,5\%$	4	8%	0	0%	8	17%	6	26%
$5,5\% < x \leq 6\%$	1	2%	0	0%	5	10%	3	13%
$5\% < x \leq 5,5\%$	8	16%	8	35%	10	20%	4	17%
$4,5\% < x \leq 5\%$	16	33%	6	26%	6	12%	3	13%
$4\% < x \leq 4,5\%$	13	27%	2	9%	6	12%	1	5%
$x \leq 4\%$	6	12%	4	17%	6	12%	3	13%
Totaal	49	100%	23	100%	49	100%	23	100%

Tabel 9b Afwijkingen tussen gehanteerde disconteringsvoet en verwacht rendement (%)

Index	Eurostoxx		AEX	
n = aantal ondernemingen x = verwacht rendement minus disconteringsvoet	n	%	n	%
$x > 2\%$	4	8%	2	9%
$1,5\% < x \leq 2\%$	8	16%	1	4%
$1\% < x \leq 1,5\%$	4	8%	4	17%
$0,5\% < x \leq 1\%$	9	19%	5	22%
$0\% < x \leq 0,5\%$	8	16%	4	17%
$-0,5\% < x \leq 0\%$	9	19%	5	22%
$-1\% < x \leq -0,5\%$	3	6%	0	0%
$x \leq -1\%$	4	8%	2	9%
Totaal	49	100%	23	100%
Verwacht rendement (%) > disconteringsvoet	37	76%	15	66%
Verwacht rendement (%) < disconteringsvoet	9	18%	6	25%
Verwacht rendement (%) = disconteringsvoet	3	6%	2	9%
Totaal	49	100%	23	100%

Tabel 9c Indicatie van het effect van de wijziging van de berekeningswijze van de (netto) financieringslasten op het gerapporteerd resultaat voor belasting uit voortgezette activiteiten

Index	Eurostoxx		AEX	
n = aantal ondernemingen x = effect (+ is toename resultaat, - is afname resultaat)	n	%	n	%
$x > 2\%$	0	0%	5	22%
$1\% < x \leq 2\%$	1	2%	0	0%
$0\% < x \leq 1\%$	13	26%	6	26%
$-1\% < x \leq 0\%$	19	39%	2	9%
$x \leq -1\%$	16	33%	10	43%
Totaal	49	100%	23	100%

Tabel 9d Indicatie van het effect van de wijziging van de berekeningswijze van de (netto)financieringslasten op de gerapporteerde nettopensioenlast

Index	Eurostoxx		AEX	
n = aantal ondernemingen x = effect (+ is toename pensioenlast, - is afname pensioenlast)	n	%	n	%
$x > 40\%$	8	16%	8	35%
$20\% < x \leq 40\%$	8	16%	1	17%
$0\% < x \leq 20\%$	16	33%	6	26%
$-20\% < x \leq 0\%$	15	31%	4	17%
$x \leq -20\%$	2	4%	4	17%
Totaal	49	100%	23	100%

5.2 De nieuwe benadering van IAS 19R en de mogelijke impact hiervan

De bepalingen inzake de disconteringsvoet (zie paragraaf 5.1) zijn in IAS 19R ten opzichte van IAS 19 ongewijzigd gebleven. Zoals vermeld in paragraaf 5.1 zijn ook de bepalingen inzake de presentatie van de aan toegezegd-pensioenregelingen gerelateerde financieringskosten onveranderd gebleven. IAS 19R wijzigt echter wel de wijze (basis) waarop de (netto)financieringskosten worden berekend.

Volgens IAS 19R (paragraaf 8 en 123) dient de netto-interest op de nettopensioenverplichting (-actief) in de winst-en-verliesrekening te worden opgenomen. Deze netto-interest moet worden bepaald door de disconteringsvoet die wordt gehanteerd voor het contant maken van de brutopensioenverplichting, te vermenigvuldigen met de nettopensioenverplichting (-actief) aan het begin van het boekjaar. In de te hanteren nettopensioenverplichting (-actief) dient rekening te zijn gehouden met een eventueel effect van het activaplafond (zie paragraaf 3.3). Het verschil tussen de aldus in de winst-en-verliesrekening verwerkte interestbaten en het werkelijk gerealiseerde rendement op de fondsbeleggingen wordt volgens IAS 19R.125 als actuair resultaat ('remeasurement') in OCI verwerkt (zie paragraaf 3).

De gewijzigde benadering voor de verwerking en waardering van de netto-interestbaten of -kosten is gestoeld op de argumentatie van de IASB dat over een langere periode de aangroei van de fondsbeleggingen en de aangroei van de brutopensioenverplichting elkaar mitigeren en dat het deel van de aangroei van de fondsbeleggingen dat het gevolg is van het verstrijken van de tijd (tijds waarde van het geld) de aangroei van de pensioenverplichting die het gevolg is van het verstrijken van de tijd (discontering) mitigeert (IAS 19R.BC23-32). Deze wijziging werd ook beïnvloed door de zorg van de IASB dat ondernemingen systematisch het verwachte rendement te hoog inschatten, waardoor het resultaat te positief werd beïnvloed en dienengevolge de last feitelijk in OCI werd verwerkt.

De bovenbeschreven nieuwe benadering splitst de aangroei van de fondsbeleggingen dus in twee delen:

1. Wijzigingen die het gevolg zijn van het verstrijken van de tijd, welke wijzigingen in de winst-en-verliesrekening worden verwerkt.
2. Alle andere wijzigingen. Deze dienen in het overzicht van niet-gerealiseerde resultaten ('other comprehensive income'-OCI) te worden verwerkt.

Effectief betekent het dat voor deel (1) hetzelfde interestpercentage dient te worden gehanteerd als die wordt gehanteerd voor de bepaling van de pensioenverplichting. Ondernemingen mogen derhalve, in tegenstelling tot onder IAS 19, niet langer het verwachte rendement op de fondsbeleggingen, gebaseerd op de samenstelling van de fondsbeleggingen, in de winst-en-verliesrekening verwerken.

Tabel 9c geeft een indicatie van het effect op het gerapporteerde resultaat (uit voortgezette activiteiten) voor belasting die voornoemde wijziging zou hebben indien de jaarrekening 2011 van de onderzochte ondernemingen reeds volgens de nieuwe benadering zou zijn opgesteld. Tabel 9d geeft het effect van genoemde wijziging aan op de nettopensioenlast (toename in contante waarde van de aanspraken ('service cost') plus de in de winst-en-verliesrekening verwerkte interestlasten minus de in de winst-en-verliesrekening verwerkte rendement op fondsbeleggingen).

Uit tabellen 9c en 9d kan worden afgeleid dat voor 43% van de AEX-fondsen (10 ondernemingen) – voor de Eurostoxx fondsen is dat 33% (16 ondernemingen) – de wijziging naar verwachting tot gevolg heeft dat het resultaat voor belasting met 1% of meer afneemt. Voor 35% (8 ondernemingen) van de onderzochte AEX-fondsen (tegenover 16% (8 ondernemingen) van de Eurostoxx fondsen) betekent de wijziging een stijging van de nettopensioenlast van meer dan 40%. De wijziging betekent voor relatief veel AEX-fondsen ten opzichte van de Eurostoxx-fondsen dat het verwachte effect van de wijziging in de berekeningswijze van de (netto)financieringslasten sterker negatief is, dat wil zeggen leidt tot een relatief grotere afname van de winst voor belasting en een relatief grotere stijging van de nettopensioenlasten. Dit wordt met name veroorzaakt door de relatief grotere (netto)pensioenposities in de balans van de AEX-fondsen ten opzichte van de Eurostoxx-fondsen.

6 Wijziging in de verwerking van inperkingen ('curtailments')

Volgens de huidige IAS 19.111 (2008) is sprake van een inperking ('curtailment') indien een onderneming:

- a. zich aantoonbaar heeft verbonden om het aantal werknemers dat door een regeling wordt gedekt aanzienlijk te verminderen; of
- b. de voorwaarden van een toegezegd-pensioenregeling zodanig wijzigt dat een materieel deel van de prestaties die door de huidige werknemers in de toekomst zullen worden verricht, niet langer in aanmerking komt voor vergoedingen of enkel in aanmerking komt voor verlaagde vergoedingen.

De onder categorie b. genoemde wijzigingen vallen volgens IAS 19R (IAS 19R.8, 102, 106) nu onder de categorie

'lasten over verstreken diensttijd' ('past service costs') en dienen derhalve te worden verwerkt overeenkomstig de bepalingen van dergelijke lasten (zie paragraaf 4). Effectief wijzigt er voor deze categorie b. door IAS 19R niets in het moment van verwerking van de inperking in de jaarrekening ten opzichte van IAS 19 (2008).

De nieuwe IAS 19R bepaalt dat inperkingen (uitsluitend) betreffen een aanzienlijke vermindering van het aantal werknemers dat door een regeling wordt gedekt. De winst of het verlies op dergelijke inperkingen moet worden verwerkt op het vroegste moment van (IAS 19R.8,103):

- de verwerking van de gerelateerde reorganisatie, indien de inperking plaatsvindt als onderdeel van een reorganisatie;
- de verwerking van ontslagvergoedingen, indien de inperking is gerelateerd aan ontslagvergoedingen; en
- het plaatsvinden ('occur') van de inperking.

Gevolg van IAS 19R is dat winsten of verliezen op inperkingen die niet gerelateerd zijn aan reorganisaties of ontslagvergoedingen, op een later moment in de winst-en-verliesrekening verwerkt dienen te worden, bijvoorbeeld op het moment dat de werknemers daadwerkelijk zijn vertrokken, dan onder IAS 19 (2008) het geval was (= 'aantoonbaar verbonden').

In tabel 10 is een overzicht opgenomen van de frequentie van vóórkomen van inperkingen (en afwikkelingen – 'settlements') en een indicatie van de omvang daarvan.

Uit tabel 10 kan worden afgeleid dat in 2011 bij tenminste 18% van de Eurostoxx-ondernemingen en tenminste 13% van de AEX-ondernemingen inperkingen zijn verwerkt in de winst-en-verliesrekening. Bij 49% van de Eurostoxx-ondernemingen en 39% van de AEX-ondernemingen is mogelijk sprake geweest van een inperking. Mogelijk, omdat de desbetreffende ondernemingen uitsluitend een totaal van inperkingen en afwikkelingen ('settlements') vermelden. De omvang van de als bate verwerkte bedragen in de winst-en-verliesrekening is ten opzichte van de winst voor belasting relatief beperkt. Uitgaande van de in de jaarrekening 2011 verwerkte inperkingen en aannemende dat de wijziging in IAS 19R betrekking zal hebben op een beperkte 'restcategorie' inperkingen, kan worden geconcludeerd dat de wijziging een beperkte impact op de jaarrekening van Eurostoxx- en AEX-fondsen heeft.

7 Wijziging van presentatie en toelichting

7.1 Presentatie van financieel resultaat van toegezegd-pensioenregelingen

De nettopensioenkosten van een toegezegd-pensioenregeling bevatten een financieringselement. Dit financieringselement bestaat uit de interestkosten over de pensioenaanspraken en het verwachte rendement op de fondsbe-

Tabel 10 Frequentie van inperkingen (en afwijkingen) en de omvang daarvan

Index	Eurostoxx		AEX	
n = aantal ondernemingen Bedragen in miljoenen Euro.	n	%	n	%
Aantal ondernemingen met <i>afzonderlijke</i> vermelding van in winst-en-verliesrekening verwerkte inperkingen	9	18%	3	13%
• totaal als bate verwerkt bedrag	140		85	
• gemiddeld als bate verwerkt bedrag	16		28	
Aantal ondernemingen met <i>totaalvermelding</i> van in de winst-en-verliesrekening verwerkte inperkingen en afwijkingen	24	49%	9	39%
• totaal als bate verwerkt bedrag	731		345	
• gemiddeld als bate verwerkt bedrag	30		38	

leggingen. De rubricering van dit financiële resultaat in de winst-en-verliesrekening wordt door de huidige IAS 19.119 niet voorgeschreven. In de praktijk zijn er twee opties om dit financieel resultaat van toegezegd-pensioenregelingen te presenteren:

1. De nettopensioenkosten splitsen in de financieringskosten die gerubriceerd worden onder het financieel resultaat en de overige kosten die gerubriceerd worden onder de personeelskosten (operationeel resultaat).
2. In zijn geheel rubriceren van de nettopensioenkosten inclusief financieel resultaat onder de personeelskosten (operationeel resultaat).

IAS 19R.134 schrijft de rubricering van het financieel resultaat ook niet voor. Bovenstaande optie blijft onder IAS 19R dan ook bestaan.

In tabel 11 wordt aangegeven hoe de Eurostoxx- en AEX-ondernemingen het financieringsresultaat van toegezegd-pensioenregelingen hebben gerubriceerd in de jaarrekening 2011.

Uit tabel 11 blijkt dat 45% (22 gevallen) van de Eurostoxx-ondernemingen reeds het financieringsresultaat als zodanig rubriceert tegenover 26% (zes gevallen) van de AEX-ondernemingen. Echter, het merendeel van de ondernemingen zowel van de Eurostoxx (53% ofwel 26 gevallen) als van de AEX (74% ofwel 17 gevallen), presenteert het

financieringsresultaat als integraal onderdeel van de pensioenlasten onder de personeelskosten. Overigens is uit één jaarrekening niet op te maken hoe het financieringsresultaat van de toegezegd-pensioenregeling is gerubriceerd.

Met de invoering van IAS 19R mag worden aangenomen dat meer ondernemingen de financiële kosten afzonderlijk onder het financieel resultaat zullen presenteren. De reden hiervoor is dat door IAS 19R, zoals uiteengezet in paragraaf 5, de nettofinancieringskosten bij het merendeel van de ondernemingen zullen toenemen. Door de presentatie te wijzigen kan worden bereikt dat het effect op het operationele resultaat (en EBITDA) wordt beperkt.

7.2 Additionele toelichtingseisen van IAS 19R

In IAS 19R zijn een fors aantal nieuwe toelichtingseisen opgenomen voor toegezegd-pensioenregelingen. De toelichtingseisen voor toegezegd-pensioenregeling in IAS 19R kennen volgens de IASB drie doelstellingen (IAS 19R.135):

1. Inzicht verschaffen in de karakteristieken van, en risico's die verbonden zijn aan toegezegd-pensioenregelingen (IAS 19R.139);
2. Het identificeren en verklaren van bedragen die in het kader van toegezegd-pensioenregelingen zijn verwerkt in de jaarrekening (IAS 19R.140-144); en
3. Een beschrijving van hoe toegezegd-pensioenregelingen de bedragen, timing en onzekerheid van toekomstige kasstromen kunnen beïnvloeden (IAS 19R.145).

Daarnaast zijn nieuwe toelichtingseisen opgenomen voor ondernemingen met bedrijfstakpensioenregelingen (IAS 19R.148) en groepsregelingen (IAS 19R.149-150). Een volledige uiteenzetting van alle nieuwe toelichtingseisen van IAS 19R valt buiten het bestek van dit artikel.

Voor wat betreft toegezegd-pensioenregelingen kan worden geconstateerd dat met name voor doelstelling (3) uitgebreide nieuwe toelichtingseisen zijn opgenomen. Genoemd worden onder andere:

Tabel 11 Rubricering financieringsresultaat van toegezegd-pensioenregelingen

Index	Eurostoxx		AEX	
n = aantal ondernemingen	n	%	n	%
Onder financieringsresultaat in de winst-en-verliesrekening	22	45%	6	26%
Onder operationeel resultaat (personeelskosten) in de winst-en-verliesrekening	26	53%	17	74%
Niet toegelicht	1	2%	0	0%
Totaal	49	100%	23	100%

a. Gevoeligheidsanalyse:

1. voor elke belangrijke gehanteerde veronderstelling dient te worden aangegeven wat het effect is op de pensioenverplichting ('defined benefit obligation') van een 'redelijkerwijs mogelijke' wijziging in de gehanteerde veronderstelling;
 2. de methoden en veronderstellingen die zijn gehanteerd in de gevoeligheidsanalyse (onder (a) bedoeld) en de beperkingen van de gehanteerde methode(n);
 3. details van wijzigingen ten opzichte van de vorige verslagperiode in de gehanteerde methoden en veronderstellingen, met vermelding van de reden(en) van de wijziging(en).
- b. Indicatie van het effect van de toegezegd-pensioenregeling op de toekomstige kasstromen van de onderneming, met vermelding van:
1. een beschrijving van de financieringsovereenkomst (in Nederland de uitvoeringsovereenkomst) en het financieringsbeleid (toekomst);
 2. de verwachte bijdrage van de onderneming aan de regeling van het volgende verslagjaar;
 3. informatie over het 'looptijdprofiel' van de pensioenverplichting. Vermeld dient in ieder geval te worden de gewogen gemiddelde 'duration' (rentegevoeligheid) van de pensioenverplichting.

In tabel 12 is aangegeven in hoeverre de onderzochte ondernemingen in hun jaarrekening 2011 reeds vorengenoemde informatie(elementen) hebben opgenomen.

Geconstateerd is dat in een meerderheid van de onderzochte jaarrekeningen, zowel van de Eurostoxx (totaal 27 oftewel 55%) als van de AEX-ondernemingen (totaal 14 oftewel 61%), reeds een vorm van (op grond van IAS 19 onverplichte) gevoeligheidsanalyse voor toegezegd-pensioenregelingen is opgenomen. De verschijningsvorm en toegelichte veronderstellingen zijn verschillend. Genoemd kunnen worden presentatie van de gevoeligheid voor wijzigingen in de disconteringsvoet van de brutopensioenverplichting ('defined benefit obligation'), de nettopensioenpost in de balans en pensioenlasten in de winst-en-verliesrekening. In figuur 2 is een helder voorbeeld opgenomen van een in een toelichting aangetroffen gevoeligheidsanalyse.

Ook met betrekking tot het verstrekken van informatie over het mogelijke effect van toegezegd-pensioenregelingen op toekomstige kasstromen heeft een meerderheid van de onderzochte ondernemingen informatie (Eurostoxx 30 ondernemingen (61%) en AEX 19 ondernemingen (83%)) opgenomen. Opgemerkt wordt dat dit met name de vermelding betreft van de in het komende verslagjaar verwachte werkgeversbijdrage aan de pensioenuitvoerder. De vermelding hiervan is reeds op grond van IAS 19 vereist. Enkele onderzochte ondernemingen gaan verder in hun toelichting en vermelden bijvoorbeeld de 'duration' van

hun pensioenverplichting of de geschatte pensioenuitkeringen ('benefit payments') voor de komende jaren. Een duidelijk voorbeeld van laatstgenoemde 'verdergaande' toelichting is opgenomen in figuur 3.

7.3 Toelichting van impact IAS 19R

In overeenstemming met IAS 8.30 dienen ondernemingen in hun jaarrekening informatie op te nemen over door de IASB gepubliceerde maar nog niet van kracht zijnde (gewijzigde) standaarden. De onderneming moet in het kader van IAS 19R in zijn jaarrekening:

- vermelden dat IAS 19R is gepubliceerd maar nog niet is toegepast door de onderneming; en
- bekende of redelijkerwijze *schatbare* (= cijfermatige) informatie vermelden die van belang is om de mogelijke impact te beoordelen die de toepassing van IAS 19R zal hebben op de jaarrekening van de periode waarin deze voor het eerst wordt toegepast (bij een boekjaar gelijk aan kalenderjaar derhalve 2013).

Tabel 12 Additionele toelichtingen

Index	Eurostoxx		AEX	
	n	%	n	%
n = aantal ondernemingen				
Ondernemingen die in de toelichting voor toegezegd-pensioenregelingen een (vorm van) gevoeligheidsanalyse hebben opgenomen	27	55%	14	61%
Ondernemingen die in de toelichting een indicatie geven van het effect van de toegezegd-pensioenregeling op de toekomstige kasstromen	30	61%	19	83%

Figuur 2 Best practice toelichting gevoeligheidsanalyse discount rate en expected rate of return on plan assets; Total, Registration document 2011, p. 226

A 0.5% increase or decrease in discount rates – all other things being equal – would have the following approximate impact:			
(M€)	0.5% increase		0.5% decrease
Benefit obligation as of December 31, 2011	(513)		551
2012 net periodic benefit cost (income)	(41)		56
A 0.5% increase or decrease in expected return on plan assets rate – all other things being equal – would have an impact of €31 million on 2012 net periodic benefit cost (income).			

Figuur 3 Best practice toelichting toekomstige kasstromen; Air France-KLM, Annual financial report 2011, p. 209

Expected cash outflows	
The table below shows the expected cash outflows on pensions and other post-employment benefits, as of December 31, 2011, over the next ten years:	
(In € millions)	Pensions and similar benefits
Estimated contribution to be paid for the year ended December 31, 2012	415
Estimated benefit payments as of December 31:	
2012	496
2013	496
2014	523
2015	553
2016	580
2017-2021	3,327

Tabel 13 Toelichting van het effect van IAS 19R in de jaarrekening

Index n = aantal ondernemingen	Eurostoxx		AEX	
	n	%	n	%
Ondernemingen die melding maken van IAS 19R in de vorm van:				
• toelichting met schatbare (cijfermatige) informatie	7	14%	5	22%
• toelichting zonder schatbare (cijfermatige) informatie	2	4%	3	13%
• 'impact IAS 19R is nog in onderzoek'	16	33%	9	39%
• Ondernemingen die stellen dat IAS 19R geen (materiële) impact heeft	24	49%	6	26%
Totaal	49	100%	23	100%

Figuur 4 Best practice toelichting van de impact van IAS 19R; Philips, Annual report 2011, p. 136

The amendment will have a material impact on income from operations and net income of the Company, resulting from the changes in measurement and reporting of expected returns on plan assets (and interest costs), which is currently reported under income from operations.

The revised standard requires interest income or expense to be calculated on the net balance recognized, with the rate used to discount the defined benefit obligations.

There is no impact on the cash flow statement and the balance sheet, since the Company already applies immediate recognition of actuarial gains and losses. The impact on net income leads to lower amount recognized in actuarial gains and losses in equity.

The impact was determined by applying the revised IAS 19R on current post employment benefit plans, excluding long term plans not requiring actuarial valuations and projecting it to 2013. The estimated negative impacts on EBITA and income before tax for 2013 would be:

EBITA	EUR (260) million
Financial income and expenses	EUR (90) million
Income before tax	EUR (350) million

In tabel 13 is aangegeven in hoeverre ondernemingen overeenkomstig vorenstaande bepalingen in hun jaarrekening 2011 een toelichting hebben opgenomen over de mogelijke impact van IAS 19R op hun jaarrekening.

Uit tabel 13 blijkt dat een relatief beperkt aantal ondernemingen (voor Eurostoxx 4% en voor AEX 13%) een kwalitatieve beschrijving van het mogelijke effect van IAS 19R heeft opgenomen. In 14% van de onderzochte Eurostoxx-jaarrekeningen en 22% van de onderzochte AEX-jaarrekeningen wordt het mogelijke effect van IAS 19R toegelicht met cijfers, in de meeste gevallen wordt de impact op het

nettoresultaat en het eigen vermogen vermeld. In bijna de helft (49%) van de onderzochte jaarrekeningen van Eurostoxx-ondernemingen wordt aangegeven dat de onderneming verwacht dat IAS 19R geen materiële impact heeft. Bij de AEX-fondsen is dit 26%. Een verklaring hiervoor kan zijn dat bij de AEX-fondsen er relatief meer ondernemingen zijn die de 'corridor'-methode toepassen voor de verwerking van actuariële resultaten, dan Eurostoxx-ondernemingen (zie paragraaf 3).

Een voorbeeld van een duidelijke toelichting van het effect van IAS 19R, mede aan de hand van cijfermatige informatie, is opgenomen in de jaarrekening 2011 van Philips. Het desbetreffende onderdeel van de toelichting is weergegeven in figuur 4.

8 Andere in de Nederlandse pensioencontext mogelijk relevante wijzigingen

In RJ Uiting 2012-1 heeft de RJ aangegeven dat onder meer door haar inspanningen door de IASB in IAS 19R bepalingen zijn opgenomen die een belangrijke invloed hebben op de verslaggeving over de Nederlandse pensioensituatie. Het gaat om bepalingen voor de classificatie van pensioenregelingen (verwezen wordt naar paragraaf 2) en voor de waardering van pensioenverplichtingen. Laatstgenoemde heeft met name betrekking op volgens de RJ in de Nederlandse pensioensituatie veelvoorkomende werknemersbijdragen (paragraaf 8.1) en in uitvoeringsovereenkomsten overeengekomen beperkingen in de werkgeversbijdragen (premies) in de financiering van toegezegd-pensioenregelingen (paragraaf 8.2).

8.1 Wijziging in de verwerking van werknemersbijdragen

Werknemersbijdragen zijn bijdragen die werknemers (moeten) leveren in de financiering van hun toegezegd-pensioenregeling. Werknemersbijdragen kunnen niet alleen een vorm van gezamenlijke financiering zijn, maar kunnen daarnaast ook tot risicodeling leiden. Daarvan is sprake indien de werknemersbijdrage varieert met de financiële situatie van de uitvoerder van de pensioenregeling.

In tabel 14 is aangegeven bij hoeveel ondernemingen werknemersbijdragen zijn aangetroffen. Daarnaast is een indicatie gegeven van de relatieve omvang van de aangetroffen werknemersbijdragen.

Uit het onderzoek van de onderzochte jaarrekeningen blijkt dat bij 65% van de Eurostoxx-ondernemingen met een toegezegd-pensioenregeling de werknemers een bijdrage leveren aan de financiering van hun toegezegd-pensioenregeling. Voor de onderzochte AEX-fondsen geldt dat voor 69%. Voor zowel de Eurostoxx- als AEX-fondsen geldt dat van de bijdrage die de werkgever aan de pensioenuitvoerder betaalt, de werknemers daarvan een relatief beperkt deel (Eurostoxx 15%, AEX 19%) zelf betalen. Werkne-

mers bij de AEX-fondsen dragen relatief meer bij in de financiering van de jaarlijkse opbouw van hun pensioen-aanspraken (netto 'current service cost'), dan de werknemers bij de Eurostoxx-fondsen.

IAS 19 (2008) bevat geen bepalingen over de wijze waarop in toegezegd-pensioenregelingen rekening moet worden gehouden met werknemersbijdragen. Geen van de onderzochte ondernemingen heeft expliciet vermeld de wijze waarop in de jaarrekening rekening is gehouden met werknemersbijdragen. Zoals in tabel 14 aangegeven is aan de hand van de onderzochte jaarrekeningen wel geconstateerd dat werknemersbijdragen zijn verwerkt in de winst-en-verliesrekening. Het lijkt niet onredelijk te veronderstellen dat de werknemersbijdragen in de winst-en-verliesrekening worden verwerkt op het moment dat ze door de werknemers worden betaald (bijvoorbeeld door inhouding op het salaris).

In tegenstelling tot IAS 19 (2008), bevat IAS 19R bepalingen over de verwerking en waardering van werknemersbijdragen in toegezegd-pensioenregelingen. De belangrijkste bepalingen kunnen als volgt worden weergegeven (IAS 19.93, BC143(b), BC150(a)):

- Werknemersbijdragen die contractueel zijn overeengekomen dienen te worden verwerkt in de winst-en-verliesrekening indien ze verband houden met dienstverlening door de werknemer en in het OCI (actuariële winst) als ze verband houden met het herstel van een bestaand tekort bij het pensioenfonds of verzekeraar (IAS 19.93). Volgens de RJ worden werknemersbijdragen in Nederland in het algemeen geïnd bij voortgezet dienstverband door middel van inhouding op het salaris (oftewel houden verband met dienstverlening) en is doorgaans van laatstgenoemde (bijdrage in herstel) geen sprake (RJ Uiting 2012-1.317).
- Werknemersbijdragen die contractueel zijn overeengekomen en verband houden met dienstverlening door de werknemer dienen als 'negatieve vergoeding' ('negative benefit') te worden toegerekend aan de periode waarin de werknemer diensten verleent, met behulp van de zogenaamde 'Projected-Unit-Credit (PUC)'-methode. De toegerekende 'negative benefits' komen in mindering op de 'service cost'. Vorenstaande betekent dat per saldo de 'net benefit' wordt toegerekend aan de totale diensttijd.

Volgens IAS 19R mogen werknemersbijdragen derhalve niet (langer) in de winst-en-verliesrekening worden verwerkt op het moment dat ze door de werknemers worden betaald, maar dient een actuariële toerekening van de (ingeschatte) werknemersbijdragen over de diensttijd van de werknemer plaats te vinden. Over de wijze waarop deze allocatie volgens de nieuwe IAS 19R-bepalingen moet worden toegepast, bestaat volgens de RJ vooralsnog onduidelijkheid (RJ Uiting 2012-1.319). Afhankelijk van de basis waarop de werknemersbijdragen worden vastgesteld (bij-

Tabel 14 Frequentie van voorkomen en omvang van werknemersbijdragen

	Eurostoxx		AEX	
	n	%	n	%
Aantal ondernemingen met werknemersbijdragen verwerkt in de winst-en-verliesrekening	32	65%	12	69%
In de winst-en-verliesrekening opgenomen werknemersbijdragen ten opzichte van de werkgeversbijdrage (gemiddeld)	15%		19%	
In de winst-en-verliesrekening verwerkte werknemersbijdragen ten opzichte van de (netto, na aftrek werknemersbijdragen) 'current service cost' van ondernemingen met werknemersbijdragen (gemiddeld)	13%		22%	

voorbeeld '1% van het pensioengevend salaris' of '1/3 van de totale bijdrage/premie') en de in de PUC-methode gehanteerde veronderstellingen (inzake salarisstijgingen, disconteringsvoet etc.) kan de toepassing van de nieuwe regels leiden tot een andere 'current service cost' en brutopensioenverplichting ('defined benefit obligation') dan die in de jaarrekeningen 2011 zijn verantwoord.

Zoals reeds gemeld heeft geen van de onderzochte ondernemingen in de jaarrekening de basis vermeld waarop de werknemersbijdragen worden vastgesteld. Gelet op de onduidelijkheid over de toepassing van de regels en het gebrek aan informatie over de door de onderzochte ondernemingen gehanteerde basis voor de vaststelling van werknemersbijdragen, is het aan de hand van de jaarrekeningen van de onderzochte ondernemingen niet mogelijk om een schatting te maken van de mogelijke impact van de gewijzigde regelgeving inzake werknemersbijdragen.

Het is aannemelijk te veronderstellen dat de eis tot het toerekenen van werknemersbijdragen over de volledige diensttijd tot problemen in de praktijk zal leiden, aangezien in veel gevallen de desbetreffende gegevens over verstreken diensttijd niet (meer) beschikbaar zullen zijn. IAS 8.24 kent voor die gevallen echter een uitzondering. Dit betekent dat toerekening van werknemersbijdragen mag aanvangen vanaf de datum waarop dit praktisch uitvoerbaar is.

Gezien de relatief veelal beperkte omvang van de werknemersbijdragen in de onderzoekspopulatie is onze verwachting dat een andere allocatie van deze bijdragen over de jaren over het algemeen voor deze ondernemingen een beperkt effect heeft.

8.2 Wijziging in de verwerking van het effect van een limitering in werkgeversbijdragen

Oorspronkelijk ligt aan IAS 19 de (Angelsaksische) veronderstelling ten grondslag dat de toezegging van de pensioenregeling volledig voor rekening en risico van de werkgever komt en dat enkel bij het zich voordoen van een

overschot in het fonds de vraag gesteld moet worden of de onderneming hieruit ook economische voordelen zal verkrijgen. De omgekeerde vraag, of een tekort in de regeling ook daadwerkelijk voor rekening van de werkgever zal komen werd in IAS 19 feitelijk niet gesteld. In IAS19R⁹¹ is dit gewijzigd en is specifiek opgenomen dat met een limitering van de werkgeversbijdragen rekening moet worden gehouden bij het bepalen van de uiteindelijke kosten van de regeling die voor rekening van de werkgever komen. Ook bij deze wijziging is door de IASB niet aangegeven op welke wijze met deze limitering in de praktijk rekening moet worden gehouden, anders dan dat er uitgegaan moet worden van de kortste periode van respectievelijk de verwachte levensduur van de onderneming en de verwachte levensduur van de pensioenregeling.

De RJ is in haar uiting ook op dit punt van risicodeling ingegaan (RJ Uiting 2012-1.309-313) en heeft als één van de belangrijkste vragen geïdentificeerd of er uitgegaan dient te worden van het huidige (aflopende) werknemersbestand of van een stabiel werknemersbestand. De gehanteerde benadering heeft een belangrijke invloed op het moment waarop de limitering effect heeft. De RJ geeft aan dat toepassing hiervan en verdere discussie hierover in de praktijk zullen moeten uitwijzen of en in welke situatie (één van) deze benaderingen, of wellicht andere, aanvaardbaar zijn.

Hoewel naar onze inschatting een limitering van de werkgeversbijdragen zeker in de Nederlandse context veel voorkomt, is uit de jaarrekeningen 2011 veelal niet af te leiden wat de exacte afspraken in dit verband inhouden. Tevens hebben de onderzochte ondernemingen bij de verwachte effecten van de invoering van IAS 19R hierover geen informatie verstrekt. Waarschijnlijk is dit het gevolg van de bovenstaande onduidelijkheden en het feit dat ondernemingen niet vooruit willen lopen op het aankondigen van een (mogelijke) verlaging van de pensioenverplichting, zonder dat zij dat op betrouwbare wijze hebben kunnen vaststellen.

9 Samenvatting en conclusies

'Pensioenen' is een veelbesproken onderwerp in het kader van verslaggeving door ondernemingen die IFRS toepassen, niet in de laatste plaats omdat (toegezegd-)pensioenregelingen bij deze ondernemingen een belangrijke impact hebben op het resultaat en de solvabiliteit. Uit dien hoofde valt ook te verklaren dat de wijzigingen in de IFRS-pensioenregels (IAS 19R) op veel belangstelling kunnen rekenen.

In deze bijdrage is verslag gedaan van een onderzoek naar (a) de stand van zaken ten aanzien van de verslaggeving van toegezegd-pensioenregelingen in de jaarrekening op onderwerpen waarop de nieuwe IAS 19R wijzigingen aanbrengt, en (b) de mogelijke gevolgen van deze wijzigingen

in IAS 19R voor de verslaggeving van pensioenen in de jaarrekening.

Op basis van de informatie in de jaarrekeningen van 50 Eurostoxx-ondernemingen en de 25 AEX-ondernemingen hebben wij onderzocht welke wijzigingen in IAS 19R inderdaad een belangrijke impact zullen hebben. Uit het onderzoek is gebleken dat de verduidelijkingen in classificatie over het algemeen naar verwachting een zeer beperkt effect zullen hebben voor de onderzochte ondernemingen. In een aantal gevallen zal mogelijk de toelichting inzake bedrijfstakpensioenregelingen kunnen worden beperkt indien de desbetreffende regelingen niet langer 'formeel' als toegezegd-pensioenregeling worden aangemerkt.

Verreweg het belangrijkste effect van IAS 19R in de jaarrekening van de onderzochte ondernemingen is het afschaffen van de 'corridor'-methode. Hierdoor zullen de ondernemingen het bedrag aan actuariële resultaten dat tot op heden nog niet als resultaat was genomen in één keer, als stelselwijziging, ten laste van het eigen vermogen (van het begin van het vergelijkende boekjaar) moeten brengen. Bij een groot aantal onderneming heeft dit een eenmalig negatief effect op het eigen vermogen. Geconstateerd is dat deze impact bij AEX-fondsen groter is dan bij Eurostoxx-fondsen. Dit wordt mede veroorzaakt doordat het merendeel van de Eurostoxx-fondsen in tegenstelling tot de AEX-fondsen de 'corridor'-methode al niet meer gebruikt en de onder IAS 19R voorgeschreven 'OCI-methode' toepast. Gevolg van de nieuw voorgeschreven methode is dat de volatiliteit van OCI, maar vooral ook het eigen vermogen, aanzienlijk toeneemt. Bovenstaande is hiermee dan ook het grootste verschil tussen de grondslagkeuzes onder de huidige IAS 19.

Het belangrijkste effect op het resultaat is naar verwachting de wijziging dat het rendement op de fondsbeleggingen dat in het resultaat wordt verwerkt niet langer gebaseerd is op het daadwerkelijk verwachte rendement, maar gelijk wordt gesteld aan de gehanteerde disconteringsvoet voor de desbetreffende regeling. Uit het onderzoek is gebleken dat bij de meeste ondernemingen, zowel bij de Eurostoxx- als AEX fondsen, dit effect op het resultaat voor belasting negatief is, maar in veel gevallen geldt dat ook voor het effect op het operationele resultaat. De wijziging kan er mogelijk toe leiden dat meer ondernemingen de financiële componenten van de IAS19-lasten niet langer onder de operationele kosten, maar onder de financiële baten en lasten zullen gaan presenteren.

De overige geschatte effecten op het resultaat en het vermogen zijn veelal beperkt van aard.

Uit het onderzoek hebben wij niet duidelijk kunnen afleiden wat de invloed gaat zijn van enkele (ook) in de Nederlandse pensioensituatie relevante wijzigingen zoals de ver-

werking van werknemersbijdragen en het effect van een eventuele limitering van de werkgeversbijdragen. Gezien het veelal beperkte aandeel dat werknemers hebben in de financiering van de pensioenregeling is onze verwachting dat dit effect uiteindelijk beperkt zal zijn. Over de impact van de limitering van de werkgeversbijdragen heeft nog geen enkele onderneming in de jaarrekening 2011 specifieke uitspraken gedaan, hoewel de indruk bestaat dat dit in de Nederlandse context wel degelijk een belangrijke invloed kan hebben. Het onvermeld blijven wordt waarschijnlijk veroorzaakt door de onduidelijkheid in IAS19R over de wijze waarop met bedoelde limiet rekening gehouden moet worden, alsmede de nog lopende discussie zoals aangeven in de RJ-Uiting. In de jaarrekeningen 2013 (en bij enkele ondernemingen die mogelijk IAS 19R in 2012 vervroegd toepassen), zal het daadwerkelijk effect dan ook pas echt in volledig detail bepaald kunnen worden. ■

Drs. C. (Coen) A. Arnold RA is verbonden aan het Department of Professional Practice (DPP) van KPMG Accountants NV en doceert financial accounting (ten behoeve van het IFRS Diploma) aan de postdoctorale opleiding Financial Executive Education (FEE) van de Vrije Universiteit Amsterdam. Lid van de RJ Werkgroep Pensioenen.

Drs. G. (Gerard) M. van Santen RA is vaktechnisch partner bij Ernst & Young Accountants LLP, lid van de controleursdelegatie van de Raad voor de Jaarverslaggeving en voorzitter van de RJ-Werkgroep Pensioenen. Speciale dank van de auteurs gaat uit naar mevrouw drs. A. Ossenblok RA (Vaktechnische afdeling Ernst & Young Accountants LLP) voor haar bijdrage aan de totstandkoming van dit artikel. Verder gaat onze dank uit naar de heren K. Kat (Ernst & Young Accountants LLP) en F. Ismaël (KPMG Accountants NV) die hebben geassisteerd bij de gegevensverzameling.

Literatuur

- Ernst & Young (2012), *International GAAP 2012*, London.
- Ernst & Young (2011), *Applying IFRS IAS 19 Employee Benefits – revised June 2011*, London.
- Feijter, R de, en W.J. Schoonderbeek (2008), Pensioenen, in: R.G. Bosman, R.L. ter Hoeven en R.G.A. Vergoossen (red.), *Het Jaar 2007 verslagen. Onderzoek jaarverslaggeving ondernemingen* (pp. 15-34), Amsterdam/Deventer: Koninklijk NIVRA i.s.m. Kluwer.
- International Accounting Standards Board, *International Financial Reporting Standards 2011*.
- International Accounting Standards Board, *International Financial Reporting Standards 2009*.
- KPMG (2012), *Insights into IFRS – edition 2012/13*, London.
- KPMG (2011), *First Impressions: Employee Benefits*, London.
- Raad voor de Jaarverslaggeving (2012), *RJ-Uiting 2012-1: Handreiking voor de toepassing van IAS 19R in de Nederlandse pensioensituatie*, Amsterdam.

Bijlage 1 Lijst met ondernemingen waarvan de jaarrekening is onderzocht

Eurostoxx	
Air Liquide	Frankrijk
Allianz	Duitsland
Anheuser-Busch Inbev	België
Arcelormittal	Luxemburg
Assicurazioni Generali	Italië
Axa	Frankrijk
BASF	Duitsland
Bayer	Duitsland
BCO Bilbao Vizcaya Argentaria	Spanje
BCO Santander	Spanje
BMW	Duitsland
BNP Paribas	Frankrijk
Carrefour	Frankrijk
CRH	Ierland
Daimler	Duitsland
Danone	Frankrijk
Deutsche Bank	Duitsland
Deutsche Boerse	Duitsland
Deutsche Telekom	Duitsland
E.ON	Duitsland
Enel	Italië
Eni	Italië
France Telecom	Frankrijk
GDF Suez	Frankrijk
GRP Societe Generale	Frankrijk
Iberdrola	Spanje
Inditex	Spanje
ING	Nederland
Intesa Sanpaolo	Italië
L'Oreal	Frankrijk
LVMH Moët Hennessy	Frankrijk
Muenchener Rueck	Duitsland
Nokia	Finland
Philips Electronics	Nederland
Repsol YPF	Spanje
RWE	Duitsland
Saint Gobain	Frankrijk
Sanofi	Frankrijk

SAP	Duitsland
Schneider Electric	Frankrijk
Siemens*	Duitsland
Telecom Italia	Italië
Telefonica	Spanje
Total	Frankrijk
Unibail-Rodamco	Frankrijk
Unicredit	Italië
Unilever NV	Nederland
Vinci	Frankrijk
Vivendi	Frankrijk
Volkswagen Pref	Duitsland
AEX	
Aegon	Nederland
Ahold	Nederland
Air France-KLM**	Frankrijk
Akzo Nobel	Nederland
Aperam	Nederland
Arcelormittal	Luxemburg
ASML	Nederland
Boskalis	Nederland
Corio	Nederland
DSM	Nederland
Fugro	Nederland
Heineken	Nederland
ING	Nederland
KPN	Nederland
Philips Electronics	Nederland
PostNL	Nederland
Randstad	Nederland
Reed Elsevier	Nederland
SBM	Nederland
Shell	Nederland
TNT Express	Nederland
TomTom	Nederland
Unibail-Rodamco	Frankrijk
Unilever NV	Nederland
Wolters Kluwer	Nederland

* gebroken boekjaar (balansdatum 30-9-2011)

** boekjaar betreft negen maanden (balansdatum 30-12-2011), in de absolute bedragen in het onderzoek is dit niet gecorrigeerd naar twaalf maanden